

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

Vladislav Vašíček

Školský management

Historie školství od zavedení povinné školní docházky

The History of Educational system since the Introduction of Compulsory
Education

Závěrečná bakalářská práce

Vedoucí práce: JUDr. Dalimila Gadasová, Dr.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil

V Olomouci dne, 16. března 2012

.....

Děkuji JUDr. Dalimile Gadasové, Dr. za cenné rady, konzultace, trpělivost a odborné vedení mé bakalářské práce

Anotace bakalářské práce

Název práce: Historie školství od zavedení povinné školní docházky

Příjmení a jméno: Vašíček Vladislav

Katedra: Sociologie a andragogiky

Obor: Školský management

Vedoucí práce: JUDr. Dalimila Gadasová Dr.

Počet stran: 52

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 35

Klíčová slova: historie školství, tereziánská reforma, kvality výuky, komparace, současné školství, kurikulární reforma, budoucnost školství

Rok obhajoby: 2012

Práce se zabývá vznikem a vývojem školství v českých zemích od jeho počátků po současnost. Cílem této práce je popis vývoje českého primárního školství v jednotlivých historických obdobích, zkoumání jeho úrovně a pohled na jeho budoucí možný vývoj.

Anotace bakalářské práce v anglickém jazyce

Title: The History of Educational system since the Introduction of Compulsory Education

Surname and name: Vašíček Vladislav

Department: Sociology and Adult Education

Study: School Management

Supervisor: JUDr. Dalimila Gadasová Dr.

Number of pages: 52

Number of attachments: 6

Number of titles of literature: 35

KeyWords: History of Education, Teresian reform, teaching quality, comparison, current education, curricular reform, the future of education

Year of Completion: 2012

The work deals with the origins and development of education in the Czech lands from its beginnings to the present. The aim of this paper is to describe the development of Czech primary schools in different historical periods, examining his level and look at its possible future development.

ÚVOD.....	6
1. HISTORIE ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	7
1.1 POČÁTKY ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH DO ROKU 1774	7
1.2 VÝVOJ ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1774 - 1867	9
1.3 ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1867 - 1918.....	13
2. VÝVOJ ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY, PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA PO OSVOBOZENÍ V LETECH 1918 - 1989.....	16
2.1. ŠKOLSTVÍ V LETECH 1918 – 1938	16
2.2. ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU V LETECH 1939 - 1945.....	19
2.3 ŠKOLSTVÍ V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1945 - 1989	21
3. SOUČASNÉ ČESKÉ ŠKOLSTVÍ PO ROCE 1989.....	25
3.1. VÝVOJ ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ V LETECH 1989 - 2004	25
3.2 ČESKÉ ŠKOLSTVÍ OD ROKU 2004 PO SOUČASNOST.....	28
3.3. PODROBNĚJŠÍ CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÍCH KURIKULÁRNÍCH DOKUMENTŮ V REGIONÁLNÍM ŠKOLSTVÍ RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ A ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU	31
4. HODNOCENÍ ÚROVNĚ ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ A VÝHLED DO BUDOUCNA	35
4.1. ÚROVEŇ ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ DO ROKU 1989	35
4.2 ÚROVEŇ ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ PO ROCE 1989	37
4.3 POHLED DE LEGE FERENDA	39
ZÁVĚR	41
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	42
SEZNAM OSTATNÍCH ZDROJŮ.....	44
SEZNAM ZKRATEK	45
SEZNAM PŘÍLOH:	46

ÚVOD

„Má-li se člověk stát člověkem, musí se vzdělat.“

Jan Ámos Komenský

K volbě tématu mé bakalářské práce mě přiměla především skutečnost, že české školství prochází v současnosti nebyvalou transformací, která jak se zdá, ne vždy odpovídá potřebám společnosti. Za objekt zkoumání jsem zvolil školství primární, které je bezesporu základním kamenem každé školské soustavy a jehož úroveň se stává měřítkem vzdělanosti celého národa.

Zajímalo mne, jak současné české školství ob stojí ve srovnání s minulostí a se současným školstvím jinde ve světě. Cílem této práce je tedy srovnání úrovně českého primárního školství mezi jednotlivými historickými obdobími, jeho současná pozice v okolních zemích a pohled na jeho budoucí možný vývoj.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První z nich popisuje historii školství v českých zemích do roku 1918, druhá se pak zabývá vývojem školství v samostatném československu, v období protektorátu a období po osvobození do roku 1989. Třetí kapitola je věnována současnému českému školství po roce 1989. Zde se také zabývám podrobnější charakteristikou základních kurikulárních dokumentů.

Obsahem čtvrté kapitoly je hodnocení a komparace úrovně českého primárního školství do roku 1989, po roce 1989 do současnosti a pohled de lege ferenda.

Celá práce je pojata jako teoretická a přesto, že jsem neprovedl vlastní průzkum, opírá se ve své čtvrté kapitole o výzkumy prováděné v této oblasti organizací OECD¹, či předními českými odborníky z oboru pedagogiky.

Teprve při studiu příslušné literatury a zdrojů jsem si uvědomil, do jak složité problematiky se vlastně snažím proniknout, kolik již bylo na toto téma napsáno či řečeno a kolik mnohdy protichůdných názorů bylo na danou problematiku vysloveno. Proto bych si přál, aby byla tato práce chápána a posuzována jako můj vlastní pohled na popis, hodnocení a východiska daného tématu.

---

¹ OECD - Organization for Economic Co-operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj).

1. HISTORIE ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

1.1 Počátky školství v českých zemích do roku 1774

Za období vzniku školství na našem území lze považovat příchod soluňských bratří Cyrila a Metoděje na velkou Moravu v roce 863. Přestože existence jimi založené školy či škol není písemně doložena, dá se téměř s jistotou tvrdit, že bylo naprostou nutností školu založit. Jinak by totiž nebylo možno ve větší míře šířit křesťanství na území říše.

Za vlády knížete Bořivoje (867? – 888/9) pak vznikly školy na Pražském hradě a na Vyšehradě. Vyučovacím jazykem zde byla staroslověnština. V 9. století byla založena také škola v Budči u Zákolan. Tyto školy poskytovaly vzdělání v rozsahu trivia a quadrivia.

V období od 10. do 13. století byly zakládány školy v biskupských sídlech, z nichž nejznámější katedrální škola v Praze přijímala i žáky ze sousedních zemí. Rovněž byly zřizovány školy při kláštorech a farách a to především v královských městech. Hlavním cílem těchto škol bylo poskytnout základní vzdělání potřebné pro bohoslužebné úkony.

Ve 13. století začaly vznikat vedle škol církevních i školy městske, určené především dětem měšťanů, řemeslníků a obchodníků. Tyto školy byly buď nižší, dvou až tříleté, nebo vyšší, pětileté. Vyučovalo se latinsky, později se zřizovaly třídy, kde se vyučovalo v českém jazyce.²

Významným mezníkem školství středověkého se stává založení pražské (Karlovy) univerzity dne 7.4.1348. Univerzita se ujímá správy nad nižšími školami a její absolventi se stávají správci a pedagogy těchto škol.

Ve druhé polovině 16. století dochází k vydání Kodícillova (Petr Kodicill z Tulechova) školního řádu čítajícího 19 zákonů o učení, který měl sjednotit obsah i způsob na partikulárních (městských) školách.³

Počátkem 17. století dochází k omezení výsadního postavení římsko-katolické církve a po vydání Rudolfova majestátu ze dne 9.7.1609 potvrzujícím svobodu náboženství v Českém království, bylo umožněno reformním církvím zakládat a rozvíjet vlastní školství.

V tomto období začíná vycházet hvězda nejlepšího českého pedagoga J.A. Komenského (1595 – 1670). Po svých studiích v Herbornu a Heidelbergu se stává učitelem, kazatelem později biskupem Jednoty bratrské. Po Bílé hoře musí Čechy opustit a působí až do své smrti v cizině.

---

² KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. s.5

³ tamtéž, s. 13 - 21

Vydává celou řadu děl a spisů týkajících se pedagogiky a didaktiky. Rozpracovává podrobně systém školství a způsob výuky, věnuje se také předškolní výchově, kterou považuje za nezbytnou součást vzdělávání.⁴

Období protireformace od roku 1621 se vyznačuje především návratem katolické církve do nižšího školství, což znamenalo jeho úpadek. Byly zrušeny všechny školy nekatolických konfesí a vyznání, byl přerušen a rozvrácen systém městských a partikulárních škol spravovaných pražskou univerzitou. Univerzitně vzdělaní učitelé byli postupně nahrazováni kantory zcela nedostatečného vzdělání.⁵

Tento neutěšený stav pak setrval až do období osvícenství prezentovaný především císařovnou Marií Terezií a jejím synem Josefem II.

---

⁴ CACH, J. *Dějiny české pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956. s.89

⁵ tamtéž s. 121

1.2 Vývoj školství v českých zemích v letech 1774 - 1867

Reakcí na ekonomický rozvoj v nejvyspělejších zemích Evropy nastala i v Rakousku potřeba vytvořit takové podmínky vzdělávání, které by umožnily co největšímu počtu obyvatel získat alespoň základní vzdělání. Ukázalo se, že dosavadní postavení církve, jakožto organizátora a dohlázele nad školstvím a vzděláváním je v tomto období naprosto nedostatečná, ba přímo reakční.

Jaký byl tedy skutečný stav ve II. pol. 18. století zejména v oblasti elementárního školství? Ve městech byly školy městské, ve farních obcích školy farní, neboli parochiální. Při ženských řádech byly školy dívčí. Stav těchto škol byl neutěšený. Vyučování bylo nepravidelné, docházka zcela libovolná. Vzdělání učitelů bylo nedostatečné, neboť se rekrutovali většinou z řad bývalých vojáků, řemeslníků a zběhlých studentů.⁶

Podnět k reformaci národního školství vyšel v roce 1769 od pasovského biskupa Leopolda Arnošta hraběte z Firmian. Spis o stavu obecných škol předal císařovně Marii Terezii a ta jej postoupila hraběti Rudolfovi Chotkovi k prošetření. Ten ustanovil komisi, která potvrdila závěry pasovského biskupa, že největší závadou obecného školství je nedbalá docházka a nedostatečná příprava učitelů, a že je tedy třeba připravit změnu celé soustavy školství.

Tohoto úkolu se v roce 1774 ujal opat augustiniánského kláštera Jan Ignác Felbiger a zpracoval návrh na reformu školství pod názvem „Allgemeiner Schulordnung für die deutschen Normal – Haupt – und Trivialschulen in Sämmtlichen K.K. Erblanden“ („Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy, ve všech rakouských dědičných zemích“). Tento školní řád se stal základním dokumentem pro organizaci obecného školství a s některými změnami platil téměř 100 let. Vyhlášen byl 6 prosince 1774.⁷

Na základě Všeobecného školního řádu pro německé normální, hlavní a triviální školy měla být v každé zemi ustanovena školská komise, která bude zakládat a řídit školy. V místě působnosti této komise měla být založena normální škola s kurzy pro výchovu učitelů ostatních škol. Tyto se měly stát vzorem pro všechny ostatní školy působící v zemi. V každém větším městě, nebo alespoň v jednom městě každého kraje měla být trojtřídní škola hlavní s třemi až čtyřmi učiteli, ředitelem a katechetou. Ve všech menších městech, nebo též u každého farního kostela měla být škola obecná, neboli triviální.⁸

---

⁶ VESELÁ Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1992. s. 8

⁷ VESELÁ Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1992. s. 11

⁸ tamtéž s. 10

Škola triviální bude vyučovat náboženství, biblické dějiny, dále „znaní písmen, slabikování a čtení psaných a tisknutých věcí, běžnému písmu“, z počtů čtyřem základním operací početním a jednoduchému počtu trojčlenkovému. Pro vesnický lid měla pak zabezpečovat „patřící uvedení k pravosti a náležitosti, též i k hospodářství“.⁹ Tato škola měla mít podle počtu žactva jednu až dvě učebny.

Škola hlavní měla kromě výuky školy triviální jednak připravovat pro další studia, jednak poskytnout průpravu pro vojenskou službu, pro řemeslníky a rolníky. Měla být vybavena třemi učebnami. Tam, kde to okolnosti dovozovaly, bylo doporučeno zakládat samostatné dívčí školy, kde se měly připravovat zejména budoucí učitelky.

Škola normální měla rozšířenou výuku školy hlavní a připravovala především budoucí učitele. Součástí výuky byl také výklad o povinnostech učitelů, metodách výuky, pěstování kázně aj. Výuku zde zajišťovalo až 5 učitelů a ředitel. Učitelem se mohl stát pouze ten, který se prokázal vysvědčením z normální školy.

Felbiger dospěl k závěru, že podstatou zlepšení školství je modernizace metody vyučování a kvalifikovanost učitele. K tomu také vytvořil metodu založenou na frontálním vyučování. Bylo též nutné aby byl stanoven rozsah školní docházky, výměr školního roku, rozvrhy hodin a aby byl uspořádán obsah vyučování. Zde je možno si povšimnout, že některé Felbigerovy závěry jsou podobné požadavkům J.A. Komenského.¹⁰

Tereziánským řádem převzal stát vrchní dozor nad školami a byla ustanovena povinná školní docházka od 6 do 12 až 13 let a navíc ještě opakovací nedělní hodiny pro mládež od 13 do 20 roků. Ačkoli se jednalo o zcela zlomové nařízení, nejednalo se o povinnou docházku v dnešním slova smyslu, nýbrž spíše o závaznou vzdělávací povinnost, tolerující i domácí „samostudium“ a uvolňování zejména venkovských žáků ze školní výuky.¹¹

Další nedostatek spočíval ve značné závislosti školy na církvi. Projevovalo se to jednak v zaměření výuky, celkovému vlivu církve na školství a v neposlední řadě i na postavení učitele. Ten se stává jakýmsi podřízeným místního faráře, je povinen mu prokazovat čest a vážnost, přijímat od něj příkazy a nařízení, případně i trest za neposlušnost.¹²

Tereziánské školské reformy byly v českých zemích též spjaty s germanizací. V hlavních a normálních školách se vyučovalo ve velké míře německy a podle nařízení ze dne 4. srpna 1788 se mělo vyučovat německy i na venkovských triviálních školách. Ukázalo se však, že toto nařízení nebylo v praxi uvedeno v život, neboť většina učitelů neuměla německy.

---

⁹ FAIMONOVÁ, A. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848*. Telč, 1912 s. 117

¹⁰ CACH, J. *Dějiny české pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

¹¹ tamtéž

¹² FAIMONOVÁ, A. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848*. Telč, 1912. s. 125

Spolu s problematikou rozvoje základního školství byla poprvé v historii řešena systematicky příprava budoucích učitelů. Absolventi hlavních, případně normálních škol se mohli přihlásit do tzv. preparandie kde po 3 měsíčním kurzu byli ustanoveni pomocníky na škole venkovské, po 6 měsíčním kurzu pak na škole městské. V těchto preparandích se budoucí učitelé seznamovali s pedagogikou a didaktikou, dále pak hospitovali u zkušených učitelů.

Stěžejním dokumentem pro tehdejší pedagogy se stala Felbigrova Metodní kniha z roku 1775, která zaváděla nový způsob výuky. Její podstatu tvořilo pospolné vyučování, pospolné čtení, tabulkování, slabikování metoda a katecheze. Tato kniha byla v roce 1777 přeložena do češtiny.¹³

I přes negativní projevy, které sebou tereziánská reforma školství přinesla, došlo k jeho kvantitativnímu růstu. Tento nastoupený pozitivní vývoj však nepříznivě ovlivnila francouzská revoluce (1789-1794), která otřásla Evropou a pro Rakousko znamenala ukončení vlády osvěcenského absolutismu a nástup domácí reakce.

Školství se opět zcela podřídilo katolické hierarchii a na nátlak církve byla v roce 1795 zřízena „opravná studijní komise“, která vypracovala nový organizační řád obecného školství. V roce 1805 byl touto komisí vydán tzv. Schulkodex, jehož základní ideou bylo, že „Rakousko nepotřebuje lidí vzdělané, ale dobré poddané“. Tímto řádem se obecné školství řídilo více než půl století.¹⁴

Přesto však už nebylo možné osvěcenské ideje zcela potlačit o což se zasloužila celá řada pedagogických i politických osobností působících koncem 18. a především v první polovině 19. století. Mezi ně můžeme zařadit např. Jana Jakuba Rybu (1765 – 1815), Jana Nepomuka Filcíka (1785 – 1837), Josefa Jungmana (1773 – 1847), Františka Palackého a další. Toto období můžeme charakterizovat též jako snahu o počestění především obecného školství.

Velká naděje těmto snahám svitla ve 40 letech 19. století a to zejména v revolučním roce 1848. Počátkem roku 1848 bylo zřízeno ministerstvo vyučování a do Vídně byly odeslány dvě petice s požadavky obyvatelstva Českých zemí na zajištění rovných práv české a německé národnosti a řeči v úřadech a ve školách. Při ministerstvu vyučování byla zřízena komise odborníků, která měla posuzovat návrhy na reformu škol. Z těchto návrhů, kterých bylo značné množství, byl pozoruhodný „Návrh pro národní školy“ vypracovaný Karlem

---

¹³ VESELÁ Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1992. s. 10-11

¹⁴ tamtéž s. 12

Slavojem Amerlingem. Objevila se zde myšlenka povinné předškolní výchovy a povinné osmileté školní docházky.¹⁵

Důležitou otázkou, která se v souvislosti s požadovanou změnou systému národního školství řešila, bylo vzdělávání učitelů elementárních škol. Vzniklo tak několik návrhů obsahujících požadavky na zlepšení postavení učitelů vyššího vzdělání, lepšího materiálního zabezpečení, osvobození se od kněžského poručnictví, atd. Také učitelé sami zformulovali svoje požadavky do 7 bodů a odeslali je na ministerstvo vyučování do Vídně. To již nemohlo těmto tlakům nevyhovět, a proto 17.8.1848 vydalo nařízení, které se týkalo zkvalitnění přípravy učitelů. O rok později vydalo ministerstvo dekret o prodloužení učitelských kurzů na dva roky. Těmito výsledky bylo završeno úsilí o reformu obecného školství a vzdělávání jeho učitelů.¹⁶

V padesátých letech 19. století však „Bachův absolutismus“ vrhnul tento vývoj zpět. Režim se opíral znovu silně o církve, která posilovala svůj vliv na všech typech škol. Tento vývoj byl dovršen v roce 1855 sjednáním konkordátu, tedy dohody mezi církví a státem o dozoru nad školstvím. Tato dohoda se dne 5 prosince 1855 stala zákonem. Tak byla opět posílena závislost školy na církvi a znovu se prohloubilo duchovní a sociální ponížení učitelstva, zejména triviálních škol. Tento stav trval až do roku 1867, kdy byly vydány nové školské zákony.¹⁷

---

¹⁵ VESELÁ Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1992. s. 26

¹⁶ tamtéž s. 28

¹⁷ tamtéž s. 35

1.3 Školství v českých zemích v letech 1867 - 1918

V roce 1867 došlo v Rakousku k podstatným změnám. Nejdůležitější z nich bylo, tzv. rakousko-uherské vyrovnání, tedy rozdělení říše na dvě části Rakousko-Uhersko se společným panovníkem a některými ministerstvy. České země byly zařazeny do tzv. Předlitavska. Přestože nová ústava pro Předlitavsko z roku 1867 proklamovala základní demokratické svobody a lidská práva, právo na vzdělání ve vlastním jazyce, dozor státu nad veškerým vyučováním apod., nebylo naplněno očekávání českého národa na uznání českých zemí, jako třetího subjektu v rámci habsburské monarchie. Co tato nová situace přinesla v oblasti školství?

Především probíhá politický boj o revizi konkordátu, který má na školství neblahý vliv. Teprve po dvou letech předkládání různých návrhů a soupeření německého a českého živlu, byl schválen panovníkem „Zákon říšský ze dne 14.m. května 1869, jímžto ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných“.¹⁸ Teprve tímto dnem po téměř sto letech přestal platit Felbigerův Všeobecný školní řád, vydaný v roce 1774 za vlády císařovny Marie Terezie.

Zákon z roku 1869 se skládá ze tří částí a obsahuje celkem 78 paragrafů. Ve své první části zákon pojednává o školách veřejných (obecných a měšťanských), o navštěvování školy, o vzdělání učitelů a uzpůsobení k učitelství, o dalším vzdělávání učitelů a zřizování škol. Druhá část pojednává o učilištích soukromých – učitelských ústavech a soukromých ústavech vychovávacích, o dozoru na tyto ústavy, o vysvědčeních a právu veřejnosti. Třetí část zákona obsahuje ustanovení přechodná a závěrečná.

Za zmínku jistě stojí značné rozšíření výuky na obecných školách z trivia (počty, čtení, psaní a náboženství) na výuku jazyku, počtům, psaní, přírodovědě, zeměpisu, dějepisu, geometrie, zpěvu, tělocviku a náboženství. O vyučovacím jazyku rozhodoval zemský školní úřad. Na měšťanských školách, které nebyly německé byla žákům poskytnuta možnost učit se jazyku německému, případně i některému dalšímu jazyku. Povinná školní docházka byla stanovena na 8 let.

Vzdělávání učitelů mělo probíhat ve čtyřletých učitelských ústavech, zvláště mužských a zvláště ženských. Což byl velký pokrok proti minulosti. Bylo zde také pamatováno na další vzdělávání učitelstva formou školních časopisů, konferencí, kurzů a učitelských knihoven. Právní postavení učitelů se značně zlepšilo, neboť službu na veřejných školách prohlásil zákon za úřad veřejný, učitelům byl stanoven plat, jehož výše jim měla umožnit oprostít se od

---

¹⁸ KOPÁČ, J. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1968 s. 9 – 18

různých vedlejších zaměstnání. Dále bylo stanoveno právo učitelů a jejich pozůstalých na penzi.

Jasně zde také byla stanovena pravidla pro zřizování škol a jejich financování, kde byla tato povinnost uložena obcím a jednotlivým zemím. Ustanovení o soukromých učilištích poskytla církvi velké možnosti pokud jde o zřizování soukromých učitelských ústavů. Jednalo se zejména o ženské ústavy, jejichž úroveň byla velmi nízká.¹⁹

K provádění tohoto zákona byl ministerstvem kultu a vyučování vydán 20.8.1870 Školní a vyučovací řád platící pak celá desetiletí. Tím byly položeny základy nové školské soustavy, která měla zajistit zvýšení vzdělanosti co nejširšího okruhu obyvatelstva. To ovšem neznamená, že vše probíhalo hladce. V českých zemích nadále trvala diskriminace češtiny jakožto vyučovacího jazyka a to především v měšťanských školách. Ještě počátkem školního roku 1880/81 bylo ze 121 měšťanských škol v Čechách pouze 60 českých. Na Moravě byla situace ještě horší. Nejhorší poměry v tomto směru vládly ve Slezsku, kde byla němčina protizákonně zavedena i do nejnižších tříd, jako povinný předmět. Zemské i okresní školní rady byly tomuto germanizačnímu trendu nakloněny, což se projevovalo mimo jiné i v nedostatečném subvencování výstavby českých škol, které byly tím pádem umístěny v chátrajících objektech a přeplněny žáky.

Školství se v prvních letech po vyhlášení zákona potýkalo také s nedostatkem učitelů. Aby mohl být naplněn záměr, že na jednoho učitele má připadat nanejvýš 80 žáků, bylo třeba zkrátit dobu přípravy nových pedagogů v učitelských ústavech ze čtyř na tři roky. Učiteli se také mohli stát absolventi gymnázií a reálků, kteří prošli jednoletým kurzem při učitelském ústavu. Tato opatření byt' přechodná, rozhodně nepřispěla k vyšší vzdělanosti příslušníků učitelského stavu.

Stejný, nebo lépe řečeno podobný problém vznikl i v oblasti školní inspekce, kde na mnoha školách působili jako inspektoři kněží, případně na české školy dozírali němečtí inspektoři, kteří většinou ani neuměli česky.

Neustával ani boj církve o znovudobytí ztracených pozic ve veřejném školství. Nejdříve papež, vzápětí i ostatní vysoký klérus velmi horlivě hanobil „beznáboženské školy“, jakožto úpadkové a nemorální instituce, kde bezmála není možno vychovat řádného člověka. K těmto hlasům se bohužel přihlásila i jistá část politiků a poprávala jim tím pádem sluchu i na půdě zákonodárné. Například český poslanec říšského sněmu dr. František Ladislav Rieger prohlásil, že „škola, která náleží lidu, byla lidu vyrvána a dána do rukou byrokracie a byla prý zbavena vlivu duchovenstva, protože se vědělo, že duchovenstvo je národní a liberální“.²⁰

---

¹⁹ KOPÁČ, J. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1968 s. 18 – 22

²⁰ tamtéž s. 40

Není proto divu, že v duchu celé řady těchto zpátečnických snah došlo k návrhu novely Školského zákona z roku 1869, jejího projednání v parlamentu a nakonec jejího schválení a vyhlášení jakožto zákona č. 53 ř.z. ze dne 2.5.1883. Ustanovení tohoto zákona byla rozhodně krokem zpět v započaté cestě. Opět byly povoleny úlevy ve školní docházce a to jak sezónní, tak i celkové (6let), správcem školy se mohl stát jen učitel, který prokázal způsobilost vyučovat náboženství. Byl omezen rozsah a obsah výuky v učitelských ústavech, změněno bylo ustanovení zákona ze dne 14.5.1869 o zřizování učitelských kurzů a seminářů při univerzitách, nebo vysokých školách technických.²¹

Tento stav školství v českých zemích setrval v podstatě beze změn až do roku 1918. Ovšem i v období konce 19. a počátku 20. století se celá řada významných osobností snažila o změny, které by školství přiblížily ke skutečným potřebám jak jednotlivců, tak i celé tehdejší společnosti. Nebyli to ovšem jen velikáni typu T.G.Masaryka, Josefa Úlehly, Františka Krejčího, Františka Drtiny, či Otakara Kádnera a jiných. Byly to i stovky špatně placených učitelů, jejichž právní i společenské postavení bylo neutěšené a jejichž práce byla ztížena všeobecnou stagnací ve školství, kteří se dovedli sjednotit v práci na úkolech, které by paralyzovaly nedostatky tehdejší školy a vedly k jejímu dalšímu vývoji.²²

---

²¹ KOPÁČ, J. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1968 s. 39 – 41

²² tamtéž s. 113

2. VÝVOJ ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY, PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA PO OSVOBOZENÍ V LETECH 1918 - 1989

2.1. Školství v letech 1918 – 1938

Rok 1918 se po velmi dlouhém období našich dějin stal rokem naplnění touhy českého národa po obnovení české státnosti, po znovuvytvoření suverénního českého státu, tentokrát však ve formě Československé republiky. Vzhledem k tomu, že politická situace ve světě byla tomuto záměru nakloněna, mohlo dojít dne 28.10.1918 k vyhlášení samostatného Československa. Jednalo se o vyústění snahy především T.G. Masaryka a jeho nejbližších spolupracovníků na poli mezinárodní politiky.

Ještě před koncem války v dubnu 1918, bylo představiteli českého učitelského hnutí vydáno svolání nazvané „Českému učitelstvu“. Jednalo se o výzvu k aktivní účasti na zajištění budoucnosti národa. Tato výzva byla snahou o přípravu školské reformy, která by odpovídala novým podmínkám a stala se tak základem školství v nově utvořené demokratické zemi. V listopadu 1918 bylo zřízeno ministerstvo školství a národní osvěty, které ponechalo všechna říšská a zemská nařízení a zákony v platnosti.²³

Bylo však nutno přikročit k nápravě těch nařízení, která byla v přímém rozporu s idejemi nově vznikající demokracie. Jednalo se (jako už tolikrát v minulosti) o vztahu školy a církve, celibátu učitelek, postavení učitelů ve společnosti apod. Některé tyto problémy byly řešeny výnosy ministerstva školství a národní osvěty již v průběhu roku 1918.²⁴

Dne 3.4.1919 byl přijat zákon č. 189/1919 Sb.z.an, o menšinových školách, kterým byl řešen neodkladný problém sítě českých národních škol v národnostně smíšených pohraničních okresech. Tento zákon se skládal z 15 paragrafů a určoval podmínky zřízení těchto škol, vyučovacího jazyka, dozor nad nimi, jmenování jejich učitelů, dále pak financování jejich výstavby a provozu.²⁵ Tento zákon platil však pouze na území Čech, Moravy a Slezska, zatímco na Slovensku a Zakarpatsku nebyl realizován.

Zřejmě nejvýznamnějším legislativním počinem, na poli školství bylo v období první republiky vyhlášení zákona č. 226/1922 Sb. z.an. dne 21. srpna 1922, známého jako Malý školský zákon. Tento zákon ve svých ustanoveních obsahoval povinné učební předměty ve školách obecných a měšťanských, mezi které bylo zařazeno i náboženství ovšem s odvoláním na paragraf 3 odst. 5, který říká, že „Žáci bez vyznání nebo vyznání státem neuznaného jsou všeobecně zproštěni povinnosti, aby se zúčastnili vyučování

²³ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 209 - 210

²⁴ KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. s. 84 - 86

²⁵ tamtéž s. 87

náboženství“.²⁶ Dále je zde řešen počet tříd na obecné škole, který se řídí počtem žáků tak, aby nebyl vyšší než 80. Tento počet se pak měl snižovat postupně na 70 až 50 žáků. Podobně byl tento problém řešen i na školách občanských. Dále bylo zrovnoprávněno postavení učitelů a učitelek. Povinná školní docházka byla stanovena na 8 let, veškeré úlevy v docházce byly zakázány. Při školách obecních, nebo občanských měly být zřízeny pokračovací školy, či kurzy s povinnou docházkou pro mládež od 14 do 16 let, pokud se nevzdělává na pokračovacích školách živnostenských, kupeckých, hospodářských, či jiných. Platnost tohoto zákona se vztahovala na Slovensko částečně a na Podkarpatskou Rus se nevztahovala vůbec.²⁷

V meziválečném období došlo také k několika pokusům o reformní školství. Významnou osobností na tomto poli byl Václav Příhoda (1889 – 1979). Jeho návrh jednotné školy obsahoval čtyři stupně a řešil komplexním způsobem vzdělávání žáků od základního až po středoškolské. Charakteristickým znakem této školy byla diferenciací.²⁸

Za zmínku jistě stojí i tzv. „Zlínský návrh na reformu školství“, který vycházel do značné míry z Příhodova modelu jednotné školy. Byl velmi dobře a podrobně zpracován tak, aby vyhovoval potřebám rozvíjející se industrializace. Řešil vzdělání základní, učňovské, středoškolské a vysokoškolské. V této oblasti bylo vypracováno ještě mnoho dalších návrhů, byly zřízeny i některé pokusné školy, zkoušející navrhované reformy v praxi, ale k jejich uzákonění bohužel nedošlo.²⁹

Byla také nastolena otázka vyššího vzdělání učitelů národních (obecných i měšťanských) škol. Vznikl požadavek, zřídit při univerzitách školské fakulty, případně samostatné čtyřleté vysoké školy pro přípravu těchto učitelů. Dále byl podán návrh, aby i starší učitelé, absolventi učitelských ústavů, se mohli stát posluchači školských fakult a bylo jim umožněno vykonat státní zkoušku. Nakonec byl prof. Kádnerem vypracován kompromisní návrh zákona, kde bylo zakotveno dvouleté vysokoškolské vzdělávání učitelů obecných škol a dodatkové studium učitelů měšťanských škol na tzv. pedagogických akademiích. Ani tento návrh však nenalezl pochopení a byl v anketě ministra školství zamítnut.³⁰

Přesto však tyto snahy neustávaly a vyústily v roce 1921 vznikem dvouleté školy vysokých studií pedagogických v Praze a později i v Brně. V roce 1929 vznikla Soukromá

---

²⁶ Zákon č. 226/1922 Sb. z.an. § 3 odst. 5

²⁷ KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. s. 89 - 92

²⁸ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 212

²⁹ KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. s. 83 - 106

³⁰ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 275

pedagogická fakulta v Praze, zřízená Československou obcí učitelskou, později přejmenovaná na Soukromou dvouletou pedagogickou akademii. Tyto školy měly velký vzdělávací i společensko-politický význam a plnily úspěšně svou funkci až do nacistické okupace.³¹

---

³¹ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 276 - 277

2.2. Školství v období protektorátu v letech 1939 - 1945

Dne 15 března 1939 došlo k okupaci Československa Hitlerovským Německem a den na to k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Od tohoto data se začala odvíjet likvidace české státnosti, historie a kultury, tedy i školství. Česko – Slovenská vláda z roku 1938 zůstala v původním složení, byla však zbavena odpovědnosti za obranu, mezinárodní záležitosti, komunikační a celní služby.

Již 6. dubna 1939 byl protektorátním ministerstvem školství vydán výnos, který nařizoval respektovat novou politickou situaci a zachovávat loajálnost k Velkoněmecké říši a projevovat úctu Vůdci. Neprodleně pak bylo přikročeno k reorganizaci českého školství v duchu nacistické pedagogiky. Obecná škola byla buďto čtyřletá, nebo osmiletá. Měšťanská škola pak byla čtyřletá a navazovala na čtvrtý ročník školy obecné. Ti žáci, kteří do měšťanské školy nepostoupili (byla určena kvóta ve výši 35%), dokončili školní docházku na škole obecné.

České střední školství bylo velmi omezeno a vůbec nejhorším aktem se stalo uzavření všech českých vysokých škol dne 17. listopadu 1939, spojené s perzekucí jejich učitelů a studentů.

V souladu se záměrem postupné germanizace a likvidace českého národa dochází v tomto období k zásadnímu omezení výuky českého jazyka, literatury, dějepisu a zeměpisu. Naopak bylo do všech tříd zaváděno vyučování německého jazyka a to ve velkém počtu hodin. K 30. dubnu 1941, bylo zakázáno 283 učebnic a 1200 jich bylo zrevidováno.³² Protektorátní ministerstvo školství a národní osvěty se pod vedením ministra Emanuela Moravce na těchto germanizačních záměrech významnou měrou podílelo. Bylo vydáno množství výnosů, které obsahovaly pokyny k výuce jednotlivých předmětů. Například při výuce českého jazyka se nesměly číst texty židovských spisovatelů, či texty s byť skrytou protiněmeckou tendencí. Při výuce vlastivědy, zeměpisu a dějepisu je pak vždy kladen důraz na to, že Protektorát Čechy a Morava je součástí Velkoněmecké říše a tudíž je třeba tuto skutečnost považovat za prioritní.

Tyto změny zasáhly také školní sbírky obrazů, ze kterých musely být odstraněny všechny obrazy připomínající bývalou republiku a její významné osobnosti, dále obrazy z dob husitství a podobně.³³

Všechny tyto negativní změny se pochopitelně nemohly vyhnout ani českému učitelstvu. Za nejradikálnější zásah lze v tomto smyslu považovat zrušení vysokoškolského vzdělávání

---

³² SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 281

³³ KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. s. 107 - 114

učitelů a ponechání pouze učitelských ústavů. Dochází ke zrušení zemských školních rad a později i okresních a městských školních výborů. Učitelům byla předepsána znalost německého jazyka, z níž byli přezkušováni. Počátkem přeškolení učitelů se stala výstava, která proběhla ve dnech 15. března až 14. května 1941 v Praze, pod názvem „Německá velikost“, a kterou museli učitelé povinně navštívit. Hlavním centrem přeškolení se stal Ústřední institut ve Vankenheimu u Berlína, jehož pražská pobočka prováděla během dvou let (1941 – 1943) přeškolení učitelů dějepisu, zeměpisu a biologie. Vůbec nejhorší situace ve školství nastává poslední dva roky války. V roce 1943 bylo zastaveno vydávání pedagogických časopisů Komenský, Střední škola a Věstník pedagogický. V roce 1944 pak dochází k totálnímu nasazení učitelů a zabírání škol pro vojenské účely.³⁴

I v těchto těžkých dobách však existovala celá řada pedagogických pracovníků, kteří se nehodlali s daným stavem smířit. Mnozí členové Učitelské unie, která přešla po roce 1939 do illegality, se podíleli na odbojové činnosti a navazovali styky s ostatními odbojovými organizacemi. Mnoho učitelů bylo za tuto svou činnost vězněno v koncentračních táborech, kde někteří z nich byli utýráni, či popraveni.

---

³⁴ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 282

2.3 Školství v Československu v letech 1945 - 1989

Po osvobození Československa v květnu 1945 dochází k nápravě škod způsobených ve školství v době okupace. Základním dokumentem těchto nutných změn se stal Košický vládní program, schválený tzv. Košickou vládou již 5. dubna 1945 na osvobozeném území. Tento dokument určoval zásady budoucí politiky v zemi. Zaznívá zde nutnost obnovy Československého školství, zrušení všech německých škol, včetně vysokých a je zde zjevný příklon k Sovětskému svazu.

Výnosem ministerstva školství a osvěty z 21.5.1945 bylo nařízeno okamžité zastavení výuky německého jazyka na obecných a měšťanských školách a do přijetí nových opatření, vyučovat podle osnov z r. 1933 a na měšťanských školách z r. 1932. Dalšími výnosy pak byly zrušeny všechny německé školy, učiliště, vyučovací kurzy a vychovávací ústavy. Dekretem prezidenta republiky pak byla zrušena německá univerzita v Praze. Dále pak bylo obnoveno vysokoškolské vzdělávání učitelů škol všech stupňů v rozsahu určeném vládou.

Po těchto nezbytných krocích dochází k budování koncepce školství, v duchu jednotné státní školy. K tomu se nepřilíš pozitivně staví jak jistá část politické reprezentace, tak především katolická církev, která ústy svých organizací požaduje nejen zachování církevních škol, ale také možnost je dále zakládat. Nakonec po mnoha diskuzích a argumentech příznivců i odpůrců jednotné školy je v dubnu 1948 projednán a schválen parlamentem zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství (Školský zákon). Přijetím tohoto zákona dochází k zásadním změnám, jakých české školství dosud nepoznalo.

Předně je zde uvedeno, že všechny školy jsou státní, jejich zřizovatelem je tedy stát. Pokud nějaký vzdělávací ústav není státní, nesmí používat názvu škola. Dále zákon stanovuje pravidla pro zřizování a úlohu mateřských škol ve školské soustavě. Je poprvé v dějinách zavedena povinná devítiletá školní docházka a to od 6 do 15 let, přičemž první stupeň má 5 a druhý stupeň 4 postupné ročníky. První stupeň je nazýván Národní školou a druhý Střední školou a dohromady poskytují základní vzdělání. Pak následují školy třetího stupně, mezi něž patří školy povinné – základní odborné školy a školy výběrové – odborné a vyšší střední.³⁵ Můžeme říci, že vypracování a přijetí tohoto zákona je vyvrcholením snahy mnoha nejen pedagogických ale i politických osobností, kterým se tento záměr nepodařilo uvést v život již v období první republiky.

Únorové události roku 1948 a nástup komunistů k moci, ukončil poválečný demokratický vývoj v naší zemi. Přesto, že se nový režim zpočátku snažil zachovávat alespoň zdání demokracie, velmi záhy se začala ukazovat jeho pravá tvář. Nová politická situace nepřála ničemu, co spočívalo na demokratických tradicích předválečného období. Československo

---

³⁵ KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. s. 117 - 142

se dostává zcela do područí Sovětského svazu a jeho ideologie. Je nastolena linie výchovy nového „socialistického člověka“, který nemůže být vzděláván podle zákonů a pravidel postrádajících novou ideu budování socialismu a komunismu.

V roce 1951 dochází k vydání nových učebnic pro národní a střední školy, jejichž obsah je zcela poplatný výše uvedené politické linii. O dva roky později dochází k přijetí nového Školského zákona, který nahrazuje zákon č. 95/1948 Sb. o jednotné škole.

Přijetí zákona č. 31/1953 Sb. o školské soustavě a vzdělávání učitelů (Školský zákon), bylo zdůvodněno vývojem školství od roku 1948, ve smyslu větší demokratizace vzdělání směřující k všestrannému rozvoji socialistické osobnosti.³⁶ Tento zákon mění především délku povinné školní docházky z 9 na 8 let, kdy základní všeobecné vzdělání poskytuje osmiletá střední škola. Absolventi těchto škol pak mohou pokračovat dále ve studiu na jedenáctileté střední škole, nebo na školách odborných. Ke změnám dochází také ve vzdělávání učitelů. Pro učitele prvního až pátého postupného ročníku střední školy a škol národních byly zřízeny čtyřleté vyšší pedagogické školy, do kterých byli přijímáni absolventi jedenáctiletých středních škol, případně výběrových odborných škol. Vysokoškolské vzdělání již nebylo pro učitele v základním školství požadováno.³⁷

Je zřejmé, že se jednalo o krok zpět, který vrátil úroveň českého školství do 19. století. V období padesátých let nebyl brán příliš zřetel na vzdělanost a odbornost, ale spíše na oddanost myšlenkám budování komunismu. To se ovšem nutně muselo projevit poklesem úrovně vývoje v celé společnosti. Neodbornými a necitlivými zásahy tak trpělo nejen školství, ale i průmysl, zemědělství a kultura. Další změna ve vzdělávání učitelů byla uskutečněna v roce 1959, kdy byly nařízením vlády č. 57 ze dne 31. července 1959 zřízeny pedagogické instituty – vysoké školy pro vzdělávání učitelů 1. a 2. stupně. Jednalo se o krajská zařízení označená jako vysoké školy „svého druhu“.³⁸ Pro učitele 1 – 6 ročníku povinné školní docházky bylo studium tříleté, pro učitele 6. a dalších ročníků, pak čtyřleté a bylo ukončeno státní závěrečnou zkouškou. Na těchto institutech bylo možno studovat i dálkově.

V prosinci 1960 byl přijat zákon č. 186/1960 Sb. Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). Jeho přínosem je bezesporu návrat k jednotné školské soustavě, jednotné škole. Povinná školní docházka byla prodloužena na 9 let. Základní vzdělání poskytovala základní devítiletá škola, případně příslušné ročníky škol pro mládež vyžadující zvláštní péči a škol hudebních a tanečních. Po absolvování základního vzdělání pak bylo možno pokračovat ve studiu na různých středních školách, případně odborných učilištích, či školách

---

³⁶ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 284

³⁷ Zákon č. 31/1953 Sb.

³⁸ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 284

učňovských.³⁹ Následně pak dochází v roce 1964 ke zrušení pedagogických institutů a zřízení pedagogických fakult při všech českých univerzitách, jakož i fakult samostatných, s délkou studia 4 – 5 let.⁴⁰

---

³⁹ Zákon č. 186/1960 Sb.

⁴⁰ SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 285 - 287

Ve druhé polovině 60 let, dochází postupně k uvolňování přísné politické linie, čímž dochází v celé společnosti a tedy i ve školství k pokusům o demokratizaci veřejného života a návratu k hodnotám první republiky. Poukazuje se na nedostatečný rozvoj především sekundárního a terciárního školství, jehož polytechnické pojetí nebylo schopno vychovat dostatečné množství absolventů s humanitním zaměřením. Je opět nastolena otázka zřizování víceletých gymnázií, věnování větší péče talentovaným žákům a studentům, rozšíření možností mimoškolních aktivit ve znovuobnovených organizacích, jakými byli např. Sokol, Skaut, Junák apod. Všechny tyto pozitivní snahy však byly ukončeny okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Dochází k období tzv. „normalizace“, které se vyznačuje zejména posílením komunistického režimu a čistkami především v řadách inteligence, tedy i učitelů. Ze škol všech stupňů odchází celá řada vynikajících pedagogů jen proto, že veřejně odsuzují akt agrese spáchaný na našem národu. Školství se vrací opět k orientaci na sovětský model, tedy na polytechnický charakter socialistické školy, která má za úkol především vzdělávání dělnické mládeže. V průběhu sedmdesátých let nedochází ve školství k žádným podstatným změnám, vyjma zákona č. 63/1978 Sb. Zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol, který zavádí mimo základní devítileté školy, základní školy s osmiletou školní docházkou. V roce 1984 dochází ke schválení zákona č. 29/1984 Sb. Zákon o soustavě základních a středních škol (školský zákon), který ruší základní devítileté školy a ponechává pouze školy základní s osmi ročníky. Povinná školní docházka je však tímto zákonem prodloužena na deset let. Absolvent základní školy musel dokončit povinnou docházku v prvním a druhém ročníku střední školy.

41

Tento zákon doznal celkem 18 novel a platil až do konce roku 2004. Celá výše popsaná historická etapa našich dějin znamenala pro školství období stagnace a ideologického marasmu postihujícího ostatně celou společnost.

---

⁴¹ Zákon č. 29/1984 Sb.

3. SOUČASNÉ ČESKÉ ŠKOLSTVÍ PO ROCE 1989

3.1. Vývoj české ho školství v letech 1989 - 2004

Společensko-politické změny, ke kterým došlo v závěru roku 1989 si vyžadovaly urychlené řešení změn veřejného života a samozřejmě se nemohly vyhnout ani školství. Ukončení vlády komunistů a návrat k demokracii probíhal zpočátku poněkud živelně, postupně se ale situace stabilizovala a bylo možno přikročit k systémovým změnám. Český vzdělávací systém je do roku 1989 charakterizován šesti základními znaky: centralismus, byrokracie, unifikace, ideologický monismus, sovětizace (rusifikace) a ekonomizace.⁴² Proto se transformace českého školství hned zpočátku 90. let zaměřuje na jejich eliminaci, či alespoň oslabení. Všechny potřebné změny se poměrně dlouhou dobu odehrávaly formou novelizace stávajících právních předpisů, zejména zákona č. 29/1984 Sb. Jeho první novela ze dne 3.5.1990, vyhlášená jako zákon č. 171/1990 Sb. upravuje povinnou školní docházku na dobu devíti let a umožňuje vznik osmiletých gymnázií. Dále zákon umožňuje zřizování soukromých a církevních škol, přičemž: „vzdělání získané v soukromých a církevních školách je rovnocenné vzdělání získanému v ostatních školách podle tohoto zákona“.⁴³ Dochází také ke změnám osnov, úpravám učiva a učebnic. Začínají vznikat první dokumenty a projekty transformace českého školství. Z těchto dokumentů vzniklých na počátku 90. let stojí za připomínku například projekty „České školství a naše perspektivy“ vydané sdružením Lípa, „Svoboda ve vzdělávání a česká škola“, „Budoucnost vzdělávání a školství v obnovené demokratické společnosti a ve sjednocující se Evropě“ a „Stavební kameny programu IDEA pro české školství“. Nejednalo se však o skutečně strategické a koncepční dokumenty a to zejména proto, že neobsahovaly jasné stanovení cílů a cesty k jejich dosažení.⁴⁴ V letech 1995 – 1997 vzniká tzv. Standard základního vzdělávání, stanovující základní mantinely pro práci škol a udává sjednocující rámec vzdělávání na celostátní úrovni. Stanovuje obsah vzdělávání pomocí tzv. kmenového učiva, které tvoří závazný rámec pro jednotlivé vzdělávací programy. Tento dokument však nesplnil očekávání s ním spojené a jeho reálný vliv na praktické dění ve školách byl minimální.⁴⁵

Na standard základního vzdělávání navazují vzdělávací programy Základní škola, Obecná škola a Národní škola, které nahradily dosavadní učební osnovy. Tyto vzdělávací

---

⁴² PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009 s. 50

⁴³ Zákon č. 171/1990 Sb., § 57 odst. c)

⁴⁴ www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/analyzy-a-vyzkumy

⁴⁵ SPILKOVÁ, V. a kolektiv. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005. s. 18

programy se lišily svým obsahem. Program Základní škola vychází z tradičního rámce vyučovacích předmětů, program Obecná škola předpokládá vrstvení poznatků a zkušeností, program Národní škola pak přinesl nejvýraznější změny v obsahu výuky. Podporuje využití projektových metod při výuce a poprvé umožňuje využití alternativních pedagogických metod, např. program Česká škola waldorfského typu. Přes vznik výše zmíněných standardů a nových modelů vzdělávacích programů stále chybí ucelená vzdělávací strategie, která by „v podobě základních východisek a principů oficiálně formulovala představu o tom, proč, kam a v jakých časových horizontech má české školství směřovat“.⁴⁶

Proto dochází v roce 1999 k přípravě a v roce 2001 k vydání dokumentu Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha (dále jen Bílá kniha), která je pojata jako „systémový projekt formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu“.⁴⁷ Tento dokument vychází z analýz a hodnocení českého školství v posledních pěti letech, dále pak z veřejné diskuze vyhlášené MŠMT.⁴⁸ Nazvané „Výzva pro deset milionů“.⁴⁹ Ve svém závěru stanovuje šest hlavních strategických linií vzdělávací politiky v České republice. Jsou to:

1. Realizace celoživotního učení pro všechny
2. Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti
3. Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání
4. Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí
5. Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků
6. Přejít od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování

Cíle stanovené v Bílé knize, jsou postupně realizovány prostřednictvím tzv. dlouhodobých záměrů vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy a to jak na republikové tak i na krajské úrovni.

Centralizovaný systém řízení a správy školství platný před rokem 1989, byl už v roce 1990 zásadně změněn zákonem č. 564/1990 Sb. Zákon o státní správě a samosprávě ve školství. Tímto zákonem byly zřízeny školské úřady, tvořící mezičlánek resortní správy školství, mezi ministerstvem a školami. Došlo k vynětí z kompetence tehdejších okresních a krajských národních výborů, nabytí právní subjektivity a tím ke zvýšení jejich nezávislosti. Na základě novely tohoto zákona z června 1995, dochází ke zřizování školních rad, coby samosprávných orgánů na úrovni školy. Reforma veřejné správy z roku 2000, pak

---

⁴⁶ SPILKOVÁ, V. a kolektiv. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005. s. 20

⁴⁷ *BÍLÁ KNIHA* s. 7

⁴⁸ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

⁴⁹ *BÍLÁ KNIHA* s. 7

znamenała přechod škol, předškolních a školních zařízení do působnosti krajů a zrušení všech školských úřadů. Celý tento proces přinesl především posílení role orgánů veřejné správy a zejména samosprávy při rozhodování a řízení ve školství.

Významnou změnou bylo také nové postavení České školní inspekce, která se stala samostatným orgánem státní správy.

V oblasti financování školství dochází k rozdělování finančních prostředků neinvestičního charakteru prostřednictvím tzv. normativů, kterýžto princip byl s menšími změnami zachován doposud.⁵⁰

---

⁵⁰ Zpráva o vývoji českého regionálního školství po roce 1989 [online].
Dostupné z www.msmt.cz/file/8254_1_1/download/ [cit. 10.1.2012]

3.2 České školství od roku 2004 po současnost

Potřeba rozvoje a uskutečnění nastartovaného reformního procesu, si však vyžadovala potřebu nového legislativního rámce, kterým se měl stát připravovaný nový školský zákon. Tento spatřil světlo světa v září 2004, jako zákon č. 561/2004 Sb. zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) s účinností od 1.1.2005. Tím byl zahájen proces, který nazýváme kurikulární (školská) reforma.⁵¹ Jejím hlavním cílem se stává rozvoj tzv. klíčových a odborných kompetencí, čili dovedností, které jsou nezbytné k uplatnění člověka v dnešní společnosti. Reforma si též klade za cíl zpřístupnění vzdělávání žákům s různými zdravotními sociálními podmínkami a uplatňování postupů, jak žáky přimět k aktivní účasti na vzdělávání. Přenesení významných pravomocí přímo na školy a školská zařízení posiluje demokratizaci a decentralizaci ve školství.

Vzdělávací soustavu tvoří:

- mateřská škola
- základní škola
- střední škola (gymnázium, střední odborná škola a střední odborné učiliště)
- konzervatoř
- vyšší odborná škola
- základní umělecká škola
- jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky.⁵²

Zřizovatelem školy se může stát

- Kraj, obec a dobrovolný svazek obcí (školská právnická osoba nebo příspěvková organizace zřízená podle zvláštního zákona).
- Registrované církve a náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy (školská právnická osoba nebo právnická osoba podle zvláštních předpisů).
- Ostatní právnické nebo fyzické osoby (jako školské právnické osoby nebo jako právnické osoby podle zvláštních předpisů).

Jménem státu vykonává funkci zřizovatele pouze ministerstvo.

- Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
- Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo spravedlnosti
- Ministerstvo zahraničních věcí⁵³

---

⁵¹ KURIKULUM - vzdělávací projekt, program nebo plán

⁵² Zákon č. 561/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů

⁵³ GADASOVÁ D. Základy veřejné správy v ČR II. Veřejná správa a školství pro Školský management, Olomouc 2010, s. 11

Zákon též ukládá povinnost vytváření stanovené dokumentace škol, jakož i zřízení školské rady, která se stává jedním ze statutárních orgánů školy.

Nezbytnou součástí kurikulární reformy se stává evaluační proces, který se stává nástrojem neustálého zvyšování kvality vzdělávání. K tomuto účelu je využito mj. i zapojení do mezinárodních výzkumů poskytujících informace o vývoji znalostí českých žáků a studentů v oblasti matematiky, přírodních věd, čtenářské gramotnosti, občanské výchovy a informačních technologií (PISA,⁵⁴ TIMSS⁵⁵).

Pro přechod od osnov k novému pojetí výuky jsou vytvořeny dvě úrovně kurikulárních dokumentů a to na státní úrovni rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP) a na úrovni školní to jsou školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP).

RVP plní především funkci normativní, tzn. že určují závazný rámec rozhodování škol při vytváření ŠVP, dále funkci stimulační, ve smyslu podpory a provádění žádoucích změn a funkci vzdělávací, jelikož jsou zdrojem poznatků o záměrech a idejích v oblasti školního vzdělávání.⁵⁶ Na tvorbě RVP s podílejí dva subjekty a to:

- 1 Výzkumný ústav pedagogický (VÚP), který vytváří RVP pro školy mateřské, základní, gymnázia, základní umělecké a jazykové.
- 2 Národní ústav odborného vzdělávání (NÚOV), tvořící RVP pro jednotlivé obory středního odborného vzdělávání.

Byl také stanoven harmonogram implementace RVP podle jednotlivých typů škol. Pro školy mateřské a základní bylo stanoveno datum 1.9.2007. RVPZV (pro základní vzdělávání) je doplněn přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Obsah a struktura RVP stojí podle Delorse na čtyřech pilířích vzdělávání pro společnost 21. století. Jsou to:

- učit se poznávat
- učit se jednat
- žít společně
- učit se být

Z těchto základních pilířů, pak vycházejí cíle stanovené v dokumentech RVP.⁵⁷

Znovu je třeba upozornit na skutečnost, že formulace těchto dokumentů nestanovuje přesně vymezené cíle ani přesný obsah vzdělávání. To je zcela ponecháno na tvůrcích a

---

⁵⁴ PISA - Programme for International Student Assessment, (Program pro mezinárodní hodnocení žáků)

⁵⁵ TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study (Mezinárodní výzkum matematického a přírodovědného vzdělávání).

⁵⁶ Michaela Prášilová, Eva Šmelová, *KURIKULUM A JEHO TVORBA II*, Olomouc 2010 s. 14

⁵⁷ tamtéž s. 25

realizátorech ŠVP. Tyto se tedy mohou případ od případu významněji od sebe odlišovat. Legislativní ukotvení RVP a ŠVP v novém pojetí výuky je obsaženo v paragrafech 3 – 5 zákona č. 561/2004 Sb.

Ukázalo se, že tvorba ŠVP je vysoce odborná práce, jejíž náročnost je spojena se skutečností vytváření dlouhodobého složitého a dynamického procesu, za jaký můžeme považovat vyučování.⁵⁸ Přestože tento kurikulární dokument představuje jeden z vrcholných atributů pedagogické autonomie škol, nesetkalo se jeho vytváření z počátku s přílišným nadšením jak ze strany pedagogického sboru, tak i ze strany mnohých ředitelů. To bylo zapříčiněno především nedostatečnou informovaností a chabou metodickou pomocí MŠMT a tvůrců RVP. Nemalou roli zde sehrála i nechuť managementu škol k opuštění již dlouhodobě zaběhlých a „osvědčených“ metod. To často vedlo k formálním přístupům a k nedostatečnému využívání možností daných novým školským zákonem, umožňujícím vytvořit zcela originální vzdělávací program přizpůsobený potřebám každé konkrétní školy. Postupem času však dochází ke změně, školy vycítily šanci odlišit se a ve snaze o získání co největšího počtu nově přijatých žáků, nabídnout zajímavé vzdělávací programy. Toto nově vytvořené konkurenční prostředí sebou zákonitě přináší mimo nových přístupů k výuce také (ne ale vždy) zkvalitnění celého edukačního procesu. Hlavním kurikulárním dokumentem stojícím nad RVP i ŠVP se má stát „Národní program vzdělávání“, který však nebyl do dnešního dne vytvořen.

V roce 2008 došlo na popud MŠMT k provedení „Analýzy stavu naplnění cílů stanovených v Bílé knize a návržení priorit a opatření pro další období“, zacílenou na sektor předškolního, základního a středního vzdělávání. Tato analýza byla velmi kritická a bylo konstatováno, že řada opatření navrhovaných v jednotlivých strategických liniích nebyla vůbec uskutečněna, většina realizovaných opatření měla jen velmi omezený dopad, nebo byla realizována do značné míry formálně (Analýza MŠMT).⁵⁹ Nelichotivý výsledek této analýzy pouze potvrzuje fakt, že přijetí sebelepšího dokumentu ještě neznamená výrazné zlepšení situace v jakékoliv oblasti, pokud tento není důsledně naplňován.

---

⁵⁸ MICHAELA PRÁŠILOVÁ, EVA ŠMELOVÁ, *KURIKULUM A JEHO TVORBA II*, Olomouc 2010 s. 35

⁵⁹ Dokument "Analýza naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice v roce 2001" [online] dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/analyza-naplnovani-cilu-vzdelavani> [cit.12.1.2011]

3.3. Podrobnější charakteristika základních kurikulárních dokumentů v regionálním školství Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a Školního vzdělávacího programu

Jak již bylo řečeno, Národní program vzdělávání nebyl dosud vytvořen a není tedy možné jej charakterizovat. Kurikulární reforma se tudíž začala rozvíjet a uskutečňovat na nižší úrovni. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále jen RVPZV) je členěn do čtyř základních částí obsahujících povinný rámec základního vzdělávání.

Část A – Vymezení RVPZV v systému kurikulárních dokumentů

Obsahem této části je systém kurikulárních dokumentů, jejich specifikace a členění na státní a školní úroveň. Dále jsou zde popsány principy a tendence ve vzdělávání, které RVPZV navozuje a podporuje.

Část B – Charakteristika základního vzdělávání

Tato část obsahuje povinnost školní docházky, organizaci základního vzdělávání, hodnocení výsledků vzdělávání a získání stupně vzdělání a ukončení základního vzdělávání. V podstatě se jedná o citaci příslušných paragrafů zákona č. 561/2004 Sb. a vyhlášek MŠMT č. 48/2005 Sb. a č. 73/2005 Sb.

Část C – Pojetí a cíle základního vzdělávání

Jedná se o nejobsáhlejší část RVP ZV, která popisuje pojetí základního vzdělávání na 1. a 2. stupni, specifikuje jeho cíle a říká jak těchto cílů dosáhnout. Dále jsou zde stanoveny klíčové kompetence, které jsou souhrnem vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, kterých by vzdělávaný subjekt měl během základního vzdělávání nabýt.

Jsou to:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní

Dále jsou zde určeny vzdělávací oblasti, které jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem, nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory. Jsou to:

- jazyk a jazyková komunikace (český jazyk a literatura, cizí jazyk)
- matematika a její aplikace
- informační a komunikační technologie

- člověk a jeho svět
- člověk a společnost (dějepis, výchova k občanství)
- člověk a příroda (fyzika, chemie, přírodopis, zeměpis)
- umění a kultura (hudební výchova, výtvarná výchova)
- člověk a zdraví (výchova ke zdraví, tělesná výchova)
- člověk a svět práce

Jejich charakteristika je v této části velmi podrobně až detailně popsána, včetně učiva a očekávaných výstupů.

Tato část RVP ZV obsahuje dále průřezová témata, což jsou okruhy aktuálních problémů současného světa, které mají procházet napříč vzdělávacími oblastmi a tím přispívat ke komplexnosti vzdělávání žáků. Jako podmínka účinnosti průřezových témat je zde zdůrazněna jejich propojenost se vzdělávacím obsahem konkrétních vyučovacích předmětů a dalších činností žáků realizovaných ve škole i mimo ni.

Průřezovými tématy jsou:

- osobnostní a sociální výchova
- výchova demokratického občana
- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- multikulturní výchova
- environmentální výchova
- mediální výchova

Jsou zde podrobně popsány jejich tématické okruhy.

Posledním bodem této části RVP ZV je rámcový učební plán. Tento obsahuje povinnou časovou dotaci výuky jednotlivých vyučovacích předmětů na 1. a 2. stupni a to jak celkovou, tak týdenní. Dále je zde řešena tzv. disponibilní časová dotace, která slouží k realizaci vzdělávacích obsahů podporujících nadání a zájmy žáků, případně k zařazení předmětů speciální pedagogické péče.

Část D – Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Obsahem této poslední části RVP ZV je:

- vzdělávání žáků se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním
- vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním
- tvorba ŠVP v základních školách při zdravotnických zařízeních, ve školách při dětských diagnostických ústavech a ve školách při školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy
- vzdělávání žáků mimořádně nadaných
- materiální, personální, hygienické, organizační a jiné podmínky pro uskutečňování RVP ZV

- zásady pro zpracování Školního vzdělávacího programu (dále jen ŠVP)

Opět jsou zde velmi podrobně rozepsány zásady a metodika vypracování jednotlivých bodů obsahu této části.

ŠVP je školský dokument. Který v souladu se školským zákonem musí zpracovat každá škola realizující základní vzdělávání. Za jeho vypracování odpovídá ředitel školy. Struktura ŠVP základního vzdělávání je stanovena v následující podobě:

- identifikační údaje školy
- charakteristika školy
- charakteristika ŠVP
- učební plán
- učební osnovy
- hodnocení žáků a autoevaluace školy (VÚP PRAHA 2007).⁶⁰

Vzhledem k tomu, že i tato struktura ŠVP je závazná, naskytá se otázka v čem tedy spočívá pedagogická autonomie ve školách. Při podrobném zkoumání jednotlivých RVP musíme nutně dojít k závěru, že vše je zde podrobně popsáno a nezbývá zde příliš velký prostor pro začlenění vlastních iniciativ a případných odlišností od ostatních škol stejného zaměření. Není to však úplná pravda. Škola má možnost zvolit strategie a učební osnovy vedoucí k dosažení klíčových kompetencí, kterých má žák dosáhnout, a které jsou ústředním motivem celé kutikulární reformy. K tomu pak může využít širokou škálu různých vzdělávacích projektů, zájmových kroužků a jiných aktivit.

Zákon č. 561/2004 Sb. doznal od roku 2005 do roku 2011 celkem 28 novelizací, z nichž se ale pouze některé týkají přímo primárního školství. Jako první z nich můžeme jmenovat zákon č. 158/2006 Sb., který mění délku základního vzdělávání žáků se zdravotním postižením až do 26 roku věku.

Další novelizací je zákon č. 343/2007 Sb., který upravuje podmínky přístupu cizinců žijících na území našeho státu a občanům Evropské unie k základnímu vzdělávání. Třetí novelizace provedená zákonem č. 49/2009 Sb. stanovuje mj. podmínky, za kterých je možno snížit nejnižší, či zvýšit nejvyšší povolený počet žáků ve třídách, v oblasti spolupráce škol a školských zařízení umožňuje uzavírání partnerských smluv při tvorbě projektů, mění podmínky plnění povinné školní docházky v zahraničí, upravuje vzdělávání žáků se středně těžkým a těžkým mentálním postižením, se souběžným postižením více vadami a s autismem a to na základní škole speciální, umožňuje prodloužení povinné školní docházky u takových žáků, dále umožňuje absolventům zahraniční školy o vydání jeho rovnocenného českého ekvivalentu a posiluje pravomoci ředitele školy ve výše zmíněných oblastech.

---

⁶⁰ Rámcové vzdělávací programy,[online] dostupné z <http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy> [cit. 15.1.2012]

Čtvrtou novelizací školského zákona dotýkající se primárního školství je zákon č. 472/2011 Sb. Tato novelizace mj. upravuje podmínky plnění povinné školní docházky v zahraniční škole, dále pak upravuje způsob jmenování a odvolání ředitelů škol a dává ČŠI možnost podání návrhu konkurzu na školy a školská zařízení. Další novelizace se dotýká např. financování školství, mateřských škol, maturitních zkoušek a podobně.

4. Hodnocení úrovně českého školství a výhled do budoucna

4.1. Úroveň českého školství do roku 1989

Zavedením povinné školní docházky v roce 1774, se školství v českých zemích dostalo do popředí jak v tehdejší Evropě, tak i v celosvětovém měřítku. Tímto počinem císařovny Marie Terezie se mělo dostat vzdělání všem vrstvám obyvatelstva a to zdarma, což bylo v té době naprosto nevídané. Všechny počáteční problémy a těžkosti spočívající v nedostatečném vzdělání učitelů, nedostatku škol a v důsledku absence sankcí za nedodržování tohoto nařízení i nízkého počtu vzdělávaných dětí, nic neubírají na významu tohoto opatření. Pro srovnání můžeme uvést fakt, že například ve Velké Británii byla povinná školní docházka zavedena až téměř o sto let později v roce 1870 a v USA byl tento proces ukončen teprve v roce 1918.

K dalšímu zvýšení úrovně školství došlo v roce 1876, kdy byl přijat školský zákon, který prodloužil povinnou školní docházku z šesti na osmiletou, rozšířil počet vyučovaných předmětů, vytvořil školskou soustavu a stanovil nová pravidla pro vzdělávání učitelů. O pokrokovosti těchto opatření svědčí skutečnost, že tento zákon zůstal v platnosti až do roku 1918, kdy byl novelizován a v pozměněné podobě platil v podstatě dále. Můžeme tedy říci, že školství v českých zemích v rámci Rakouska a Rakousko-Uherska bylo na dobré úrovni a rozhodně nezaostávalo za okolním světem.

V období první republiky se úroveň primárního školství nijak výrazněji oproti minulosti nezměnila, nedošlo k zásadním změnám osnov ani k vytvoření nové školské soustavy. Z hlediska legislativy bylo toto období poměrně chudé. Kromě nezbytných změn, které bylo potřeba zavést po vzniku samostatného Československa, došlo v roce 1922 k přijetí zákona č. 226 Sb.z.a.n. takzvaného Malého školského zákona. Ani ten však žádné převratné změny ve školství nepřinesl. Za přínosné lze považovat snahy o zavádění některých forem alternativního školství, nevyjímaje ani vzdělávání těžce postižených dětí. Rozhodně se však toto období vyznačovalo výraznou demokratizací a modernizací školství, které bylo schopno poskytnout kvalitní vzdělání co nejširším vrstvám obyvatelstva.

V letech nacistické okupace dochází k postupné germanizaci a likvidaci českého školství. Výuka probíhá v duchu nacistické ideologie, vše neněmecké je vytlačováno a zakazováno. Přesto je ale primární české školství postiženo nejméně. Daleko horší byla situace v sekundárním, či dokonce terciárním školství (rušení některých středních a uzavření všech českých vysokých škol). Němci neměli zájem na vzdělávání obyvatelstva podrobených národů, což se muselo nutně projevit poklesem úrovně vzdělanosti.

Všechny tyto negativní dopady na české školství byly po osvobození v roce 1945 poměrně velmi rychle odstraněny a školství nastoupilo opět cestu ukončenou v roce 1939. V prvních dvou letech po osvobození probíhaly snahy o změnu školské soustavy ve smyslu její větší demokratizace a rovnoprávnějšímu přístupu všech dětí ke vzdělání a to zavedením systému jednotné školy. Tato idea se naplnila v roce 1948, kdy byl přijat zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

Po roce 1948 však bylo školství opět velmi silně ovlivněno jako už tolikrát v historii, novou ideologií a příklonem k sovětskému modelu vzdělávání. Tento trend ve školství setrval v podstatě až do roku 1989. Došlo tedy v tomto období ke snížení úrovně základního vzdělávání?

Vzhledem k tomu, že v této době u nás neexistovaly žádné srovnávací projekty mezinárodního charakteru, není na tuto otázku jednoduchá odpověď. Chceme-li však porovnat úroveň základního školství tohoto období například s úrovní vzdělávání v období první republiky, můžeme říci, odhlédneme-li od výše zmiňované ideologizace, že výuka v hlavních předmětech nezaznamenala výrazných změn. Jinými slovy řečeno, úroveň vzdělávání a to nejen primárního v tomto období nijak nepoklesla. Jako důkaz této hypotézy můžeme uvést fakt, že v opačném případě by na dnešních školách všech stupňů, neměl téměř kdo vyučovat a nebylo by ani vynikajících odborníků ve všech oblastech vědy.

4.2 Úroveň českého školství po roce 1989

Novodobá historická etapa českého školství byla zpočátku poznamenána především hledáním jeho ucelené koncepce. Ne všechna opatření zavedená už v prvním půlroce po listopadu 1989 byla v souladu s trendy vývoje v rozvinutých zemích. Týká se to zejména:

- zkrácení povinné školní docházky z 10 na 9 let
- zrušení jednotné školy a zavedení selektivního principu v 11 letech
- kurikulární reforma zaváděná centralisticky
- zrušení 90% kapacit institucí zajišťujících další vzdělávání učitelů

Zavedení rozsáhlejších a velkorysejších reforem v přechodném transformačním období bránilo podle Průchy několik faktorů:

- politická nestabilita
- pomalé zavádění reforem v jiných odvětvích
- komplikace při snahách o dohody mezi zúčastněnými stranami
- nedostatek nezbytných zdrojů.⁶¹

Neustálé střídání ministrů školství, které ostatně pokračuje i nadále, nedovoluje vytvořit dlouhodobou ucelenou koncepci, kterou každé školství nezbytně potřebuje.

Úroveň školství je třeba také vždy posuzovat i z hlediska jeho financování. Zatím co Bílá kniha hovoří o výdajích na školství z veřejných zdrojů ve výši 6% HDP, skutečnost se dlouhodobě pohybuje mezi 4 – 4,5 %. Tím sice zaostáváme za zeměmi OECD, které vydávají na školství v průměru 6,2 % HDP, otázkou ale zůstává zda jsou finanční zdroje v českém školství vhodně alokovány a využívány.

Významnou součástí zvyšování úrovně školství se stává evaluační proces, jehož smyslem je zjišťování kvality a efektivity ve vzdělávání prostřednictvím vnějšího a vnitřního hodnocení školy. Evaluace může probíhat na několika úrovních a to na úrovni mezinárodní, národní, regionální (regiony, školy) a na mikroúrovni (jedinci – žáci, učitelé).

Na mezinárodní úrovni jsou nejčastěji využívány výzkumy výsledků ve vzdělávání PISA, TIMSS i některé další. Jedná se o dlouhodobé projekty komparativního charakteru umožňující identifikaci kladů, či nedostatků českého školství v mezinárodním měřítku.⁶²

---

⁶¹ PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009 s. 50

⁶² PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009 s. 582 - 586

Na národní a regionální úrovni provádí evaluaci MŠMT, jednotlivé krajské úřady a ČŠI.⁶³ Autoevaluaci pak provádí škola sama. Až do roku 2011 byla zpráva o vlastním hodnocení školství povinným školním dokumentem. Novelizací školského zákona předpisem č. 472/2011 Sb. byla tato povinnost zrušena a závěry vlastního hodnocení se stávají východiskem pro zpracování výroční zprávy o činnosti školy.

O úrovni školství vypovídá bezesporu také školský systém. Ten náš současný a poněkud komplikovaný je legislativně vymezen třemi základními zákony. Jsou to:

- zákon č. 561/2004 Sb. (zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání Školský zákon)
- zákon č. 563/2004 Sb. (zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů)
- zákon č. 179/2006 Sb. (zákon o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů).

Jeho schéma je uvedeno v příloze č. 3 této práce. Pro srovnání jsou v dalších přílohách uvedena schémata školských systémů některých evropských zemí, z nichž zejména švédský a francouzský model jsou poměrně jednodušší a méně komplikované.

Jaká je tedy úroveň současného českého školství?

Odpovědi na tuto otázku se velmi různí. Existuje široká škála hodnocení od jeho úplného zatracení až po názory, že české školství je na velmi dobré úrovni. Vždy záleží na tom, kdo se k této problematice vyslovuje. Máme-li však věřit mezinárodním výzkumům v této oblasti, nejsou jejich zjištění pro české školství nijak lichotivá. Jako příklad můžeme použít závěry výzkumu PISA, který hodnotil úroveň znalostí patnáctiletých žáků, v letech 2000 – 2009. Tento výzkum proběhl v 65 zemích celého světa a byl zaměřen na čtenářskou, matematickou a přírodovědnou gramotnost. Ve všech zkoumaných oblastech došlo k výraznému zhoršení úrovně znalostí českých žáků a navíc z doprovodných dotazníků vyplynulo, že pro české žáky není škola místem, kam by chodili rádi, většina dotazovaných žáků se ve škole nudí a celá třetina by školu nechtěla navštěvovat vůbec (ÚIV, VÝSLEDKY VÝZKUMŮ PISA 2009).⁶⁴

Tato alarmující zjištění by se měla stát zdrojem inspirace pro tvůrce kurikulární reformy, jejíž prioritou je především „postavit žáka do centra vzdělávacího úsilí – vzdělávat žáka v souladu s jeho potřebami i možnostmi a tomu podřídit i veškeré případné změny a inovace ve vzdělávání“.⁶⁵ Prochází-li současné české školství krizí, je třeba se zamyslet nad tím, zda je zvolená cesta vedoucí k jeho reformaci správná.

---

⁶³ Česká školní inspekce

⁶⁴ výsledky PISA testů v roce 2009 [online] dostupné z http://www.inforama.cz/aktuality/zaujalo_mne/2010/2010_12_vysledky%20PISA%202009 [cit. 30.1.2012]

⁶⁵ PRÁŠILOVÁ, ŠMELOVÁ, 2010, s. 15

4.3 Pohled de lege ferenda

Současnou transformací vzdělávacích systémů probíhající v průmyslově vyspělých zemích světa můžeme charakterizovat jako přechod od státně centralizovaných systémů k systémům reagujícím na potřeby a požadavky měnící se poptávky. Jde tedy o to, aby budoucí školský systém byl lépe přizpůsoben potřebám dynamicky se měnící společnosti. Nalezení odpovídajícího modelu, který by těmto požadavkům vyhovoval je však nesnadný úkol.

Jako inspirace nám může velmi dobře posloužit šest scénářů možného dalšího směřování školství ve světě, vypracovaných odborníky OECD. Tyto scénáře obsahují tři základní směry možného vývoje:

1. extrapolace současného stavu
2. rescholizační scénář předpokládající posilování společenské role školy
3. descholizační scénář očekávající úpadek, či dokonce zánik podoby školy, tak jak ji známe dnes.

Stručný popis jednotlivých scénářů:

- a) Komunitní model školy - škola se v tomto pojetí stává střediskem společenského života obce, nabízí aktivity jak mezigenerační (celoživotní vzdělávání), tak i aktivity mimoškolní. Tím škola posílí svou roli a stejně tak dojde i k posílení statusu učitele.
- b) Model učící se školy – tento model odpovídá potřebám rozvíjející se společnosti, vědění a ekonomiky. Předpokladem k jeho naplnění je otevřenost pedagogů k novým přístupům a metodám, jejich ochota k dalšímu vzdělávání, týmové práci a zvládnutí manažerských nároků na ně kladených. Dalším předpokladem úspěšného fungování tohoto modelu je podpora centrálních státních struktur, zaměřená především na pomoc nejslabším školám. Jeho ústředním motivem je posílit roli škol ve společnosti a výrazně zvýšit kvalitu vzdělávání.
- c) Tradiční model veřejné školy – tento model předpokládá přetrvání současných byrokratických školských systémů bez radikálních změn, tedy zachování tradičního modelu školy a výuky v takové podobě, jak ho známe doposud, případně jak ho znaly předchozí generace.
- d) Krizový model školy – vychází ze stavu, kdy klesá zájem o učitelskou profesi, dochází ke stárnutí pedagogického sboru a školy nejsou schopny přilákat a udržet si mladé kantory. Učitelské povolání stále hůře konkuruje atraktivnějším pracovním příležitostem pro absolventy pedagogických fakult například ve službách, médiích, či

kultuře. Svou roli zde sehrává i pokles celkové společenské prestiže učitelského povolání. To vše vede ke zpomalení, nebo dokonce zastavení inovačního úsilí ve školách a ke snížení kvality vzdělávání. Nezanedbatelným dopadem tohoto stavu je též riziko prohloubení regionálních a sociálních nerovností.

- e) Model učebních sítí – vychází z rostoucí nespokojenosti veřejnosti s tradiční podobou školy, která se jeví jako stále více nevyhovující a zastaralá. V době rozvoje a šíření nových médií a technologií by vzdělávání mohlo nabýt podobu začleňování žáka do učebních sítí a probíhalo by individuálně bez pomoci učitelů. Zásadní roli by zde hráli rodiče a došlo by k oslabení role státu v řízení školství. Značným rizikem tohoto modelu by se mohlo stát vylučování těch, kteří nemají dostatečný přístup k sítím ze vzdělávacího procesu. Tento scénář lze charakterizovat slovy, že současná podoba školy zanikne a žáci se budou vzdělávat pomocí internetu.
- f) Tržní model školy – tento scénář je důsledkem nespokojenosti daňových poplatníků s úrovní veřejného školství, zavádění zásad tržní konkurence, deregulace a privatizace i v oblasti školství a vzdělávání. Vede ke vzniku duální struktury soukromého a veřejného školství a vytvoření silného konkurenčního prostředí se všemi jeho důsledky. Také tento model vede k zániku současné podoby školy a k nakupování vzdělávacích služeb u různých soukromých agentur.⁶⁶

Při hledání nejpravděpodobnějšího a nejvíce žádoucího modelu školy pro 21. století se můžeme opřít o výše uvedený výzkum veřejného mínění realizovaný v Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v roce 2008. Celá polovina dospělé české veřejnosti se přiklání k zachování současné podoby školy a vzdělávání. Je zřejmé, že postavení školy jako vzdělávací instituce je v naší společnosti nezastupitelné. Přitom ale všichni očekávají, že se výrazně zvýší kvalita vzdělávání a to především větším zaměřením na procesy učení. Ukazuje se, že současná Česká rodičovská i nerodičovská veřejnost není příliš nakloněna zavádění různých experimentů, které ostatně ne vždy vedou ke zvýšení úrovně vzdělávání.

Zdá se tedy, že budoucí česká škola si zachová tradiční charakter s primárním zaměřením na procesy učení a zároveň se stane centrem společenského života komunity. Otázkou zůstává, jakým způsobem bude chtít řešit školství nastupující mladá generace, která většinou preferuje futuristický model vzdělávání mimo školu a prostřednictvím internetu. To vše ukáže čas.

---

⁶⁶ KAREL ČERNÝ, DAVID GREGER, ELIŠKA WALTEROVÁ, MARTIN CHVÁL, *POHLEDY NA BUDOUCNOST ČESKÉ ŠKOLY: RODIČE A VEŘEJNOST* [online] dostupné z http://www.orbisscholae.cz/archiv/2010/2010_3_05.pdf [cit. 15.2.2012]

Závěr

V této bakalářské práci jsem se pokusil popsat a zhodnotit vývoj a úroveň českého primárního školství od jeho počátku až po současnost. Dále jsem provedl srovnání jeho úrovně a to jak mezi jednotlivými historickými obdobími, tak i z úrovně školství jinde ve světě. Na závěr jsem nastínil možný směr, kterým se naše školství bude pravděpodobně ubírat.

Práce se také zabývá školskou legislativou, uvádí nejdůležitější zákony a ostatní předpisy týkající se této oblasti a hodnotí jejich přínos pro rozvoj školství u nás. Domnívám se tedy, že cíle stanovené v úvodu této práce byly naplněny.

Veden studiem odborné literatury, ostatních dostupných zdrojů a nezdědka i vlastní zkušeností jsem dospěl k závěru, že české primární školství si v minulosti drželo vždy poměrně vysokou úroveň. Tereziánská reforma z konce 18. Století vynesla školství v českých zemích na tehdy nebývalou úroveň a vytvořila základ vzdělávání, přetrvávající v některých svých rysech až do dnešní doby.

Stejně tomu bylo i v období první republiky, kdy se tehdejší Československo řadilo mezi nejvyspělejší země světa, což by bez dobře fungujícího školství nebylo možné.

Úroveň školství v letech 1945 - 1989 mohu posuzovat především z pohledu vlastních zkušeností, zkušeností mých vrstevníků, případně mých dětí. Toto období poznamenané přemírou komunistické ideologie nebylo dosud odborníky příliš zkoumáno a chybí tedy seriózní výzkumy a srovnávací studie. Přesto však je možno konstatovat, že ani v této době nedošlo k poklesu úrovně výuky o čemž svědčí řada vzdělaných odborníků tvořících elitu dnešní vědy, školství a kultury.

Současné české školství prožívající od roku 1989 mnohdy poněkud chaotický a nesystematický vývoj, trpí celou řadou nedostatků a neduhů. Nelichotivé výsledky srovnávacích studií vědomostí žáků základních škol vypovídají o jeho klesající úrovni a stávají se mementem pro tvůrce současné kurikulární reformy. Doufejme, že budoucnost přinese takové pozitivní změny, které posunou české školství opět na přední pozice ve světě.

Seznam použité literatury

CACH, J. *Dějiny české pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956. 265 s.

FAIMONOVÁ, A. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848*. Telč: ŠOLC, 1912. 184 s.

GADASOVÁ, D. *Základy veřejné správy v ČR II. Veřejná správa a školství pro Školský management*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. 85 s.

KOPÁČ, J. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1968. 131 s.

KOVAŘÍČEK, V. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1987. 249 s.

MICHAELA PRÁŠILOVÁ, EVA ŠMELOVÁ, *Kurikulum a jeho tvorba II*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. 73 s.

MŠMT - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - Bílá kniha Praha: nakladatelství TAURIS 2001 98 s.

PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 935 s.

SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 359 s.

SPIPKOVÁ, V. a kolektiv. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005. 311 s.

VESELÁ Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1992. 147 s.

Zákony:

Zákon č. 62 ř. z. ze dne 14 května 1869

Zákon č. 53 ř.z. ze dne 2. května 1883

Zákon č. 189/1919 Sb. z. an.

Zákon č. 226/1922 Sb. z. an.

Zákon č. 95/1948 Sb.

Zákon č. 31/1953 Sb.

Zákon č. 186/1960 Sb.

Zákon č. 63/1978 Sb.

Zákon č. 29/1984 Sb.

Zákon č. 171/1990 Sb.

Zákon č. 564/1990 Sb.

Zákon č. 561/2004 Sb.

Zákon č. 158/2006 Sb.

Zákon č. 343/2007 Sb.

Zákon č. 49/2009 Sb.

Zákon č. 472/2011 Sb.

Vyhlášky:

Vyhláška MŠMT č. 48/2005 Sb.

Vyhláška MŠMT č. 73/2005 Sb.

Seznam ostatních zdrojů

KAREL ČERNÝ, DAVID GREGER, ELIŠKA WALTEROVÁ, MARTIN CHVÁL, *POHLEDY NA BUDOUCNOST ČESKÉ ŠKOLY: RODIČE A VEŘEJNOST* [online] dostupné z http://www.orbisscholae.cz/archiv/2010/2010_3_05.pdf [cit. 15.2.2012]

www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/analyzy-a-vyzkumy

Zpráva o vývoji českého regionálního školství po roce 1989 [online].

Dostupné z www.msmt.cz/file/8254_1_1/download/ [cit. 10.1.2012]

Dokument "Analýza naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice v roce 2001" [online] dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/analyza-naplnovani-cilu-vzdelavani>

[cit.12.1.2012]

Rámcové vzdělávací programy,[online] dostupné z <http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy> [cit. 15.1.2012]

Výsledky PISA testů v roce 2009 [online] dostupné z

http://www.inforama.cz/aktuality/zaujalo_mne/2010/2010_12_vysledky%20PISA%202009

[cit. 30.1.2012]

Seznam zkratek

ČŠI – Česká školní inspekce

HDP – Hrubý domácí produkt

NÚOV – Národní ústav odborného vzdělávání

OECD - Organization for Economic Co-operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj).

PISA - Programme for International Student Assessment, (Program pro mezinárodní hodnocení žáků)

RVP – Rámcový vzdělávací program

ŠVP – Školní vzdělávací program

TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study (Mezinárodní výzkum matematického a přírodovědného vzdělávání).

ÚIV – Ústav pro informace a vzdělávání

VÚP – Výzkumný ústav pedagogický

Seznam příloh:

Příloha č. 1 - Školská soustava platná v letech 1869 – 1939 (48)

Příloha č. 2 – Školská soustava po roce 1948

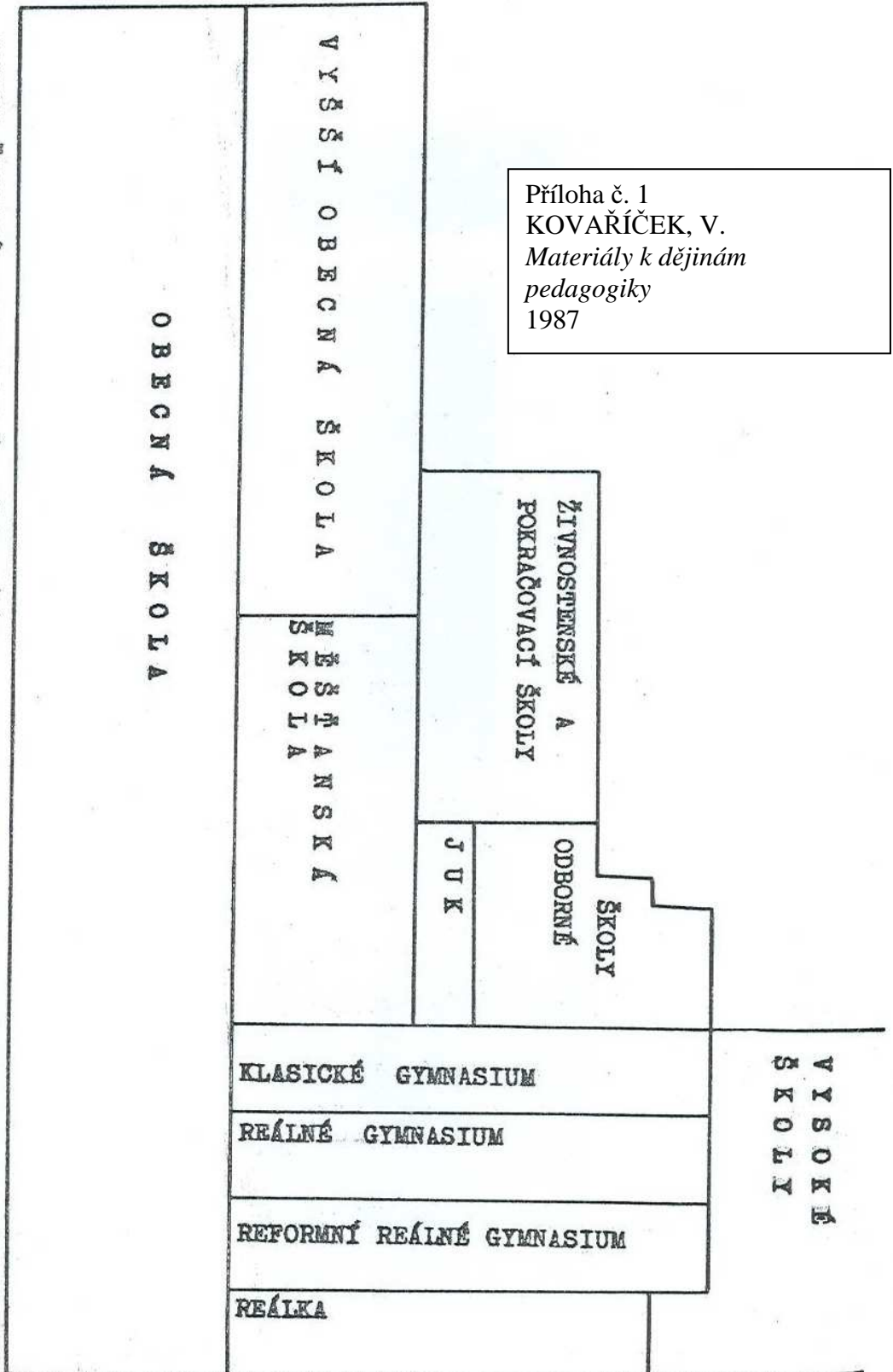
Příloha č. 3 – Současný český školský systém

Příloha č. 4 – Současný francouzský školský systém

Příloha č. 5 – Současný německý školský systém

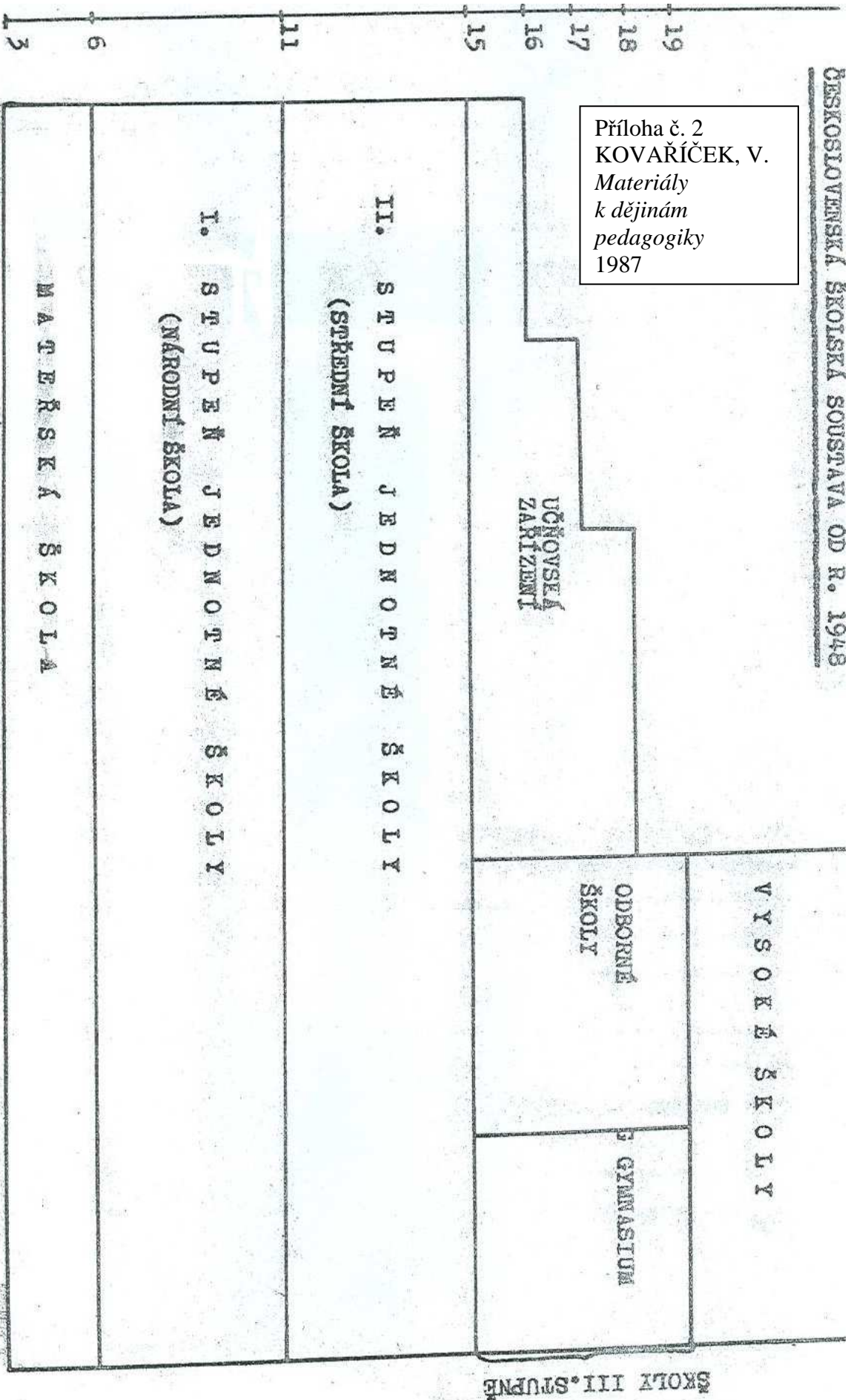
Příloha č. 6 – Současný švédský školský systém

Příloha č. 1
 KOVAŘÍČEK, V.
*Materiály k dějinám
 pedagogiky*
 1987

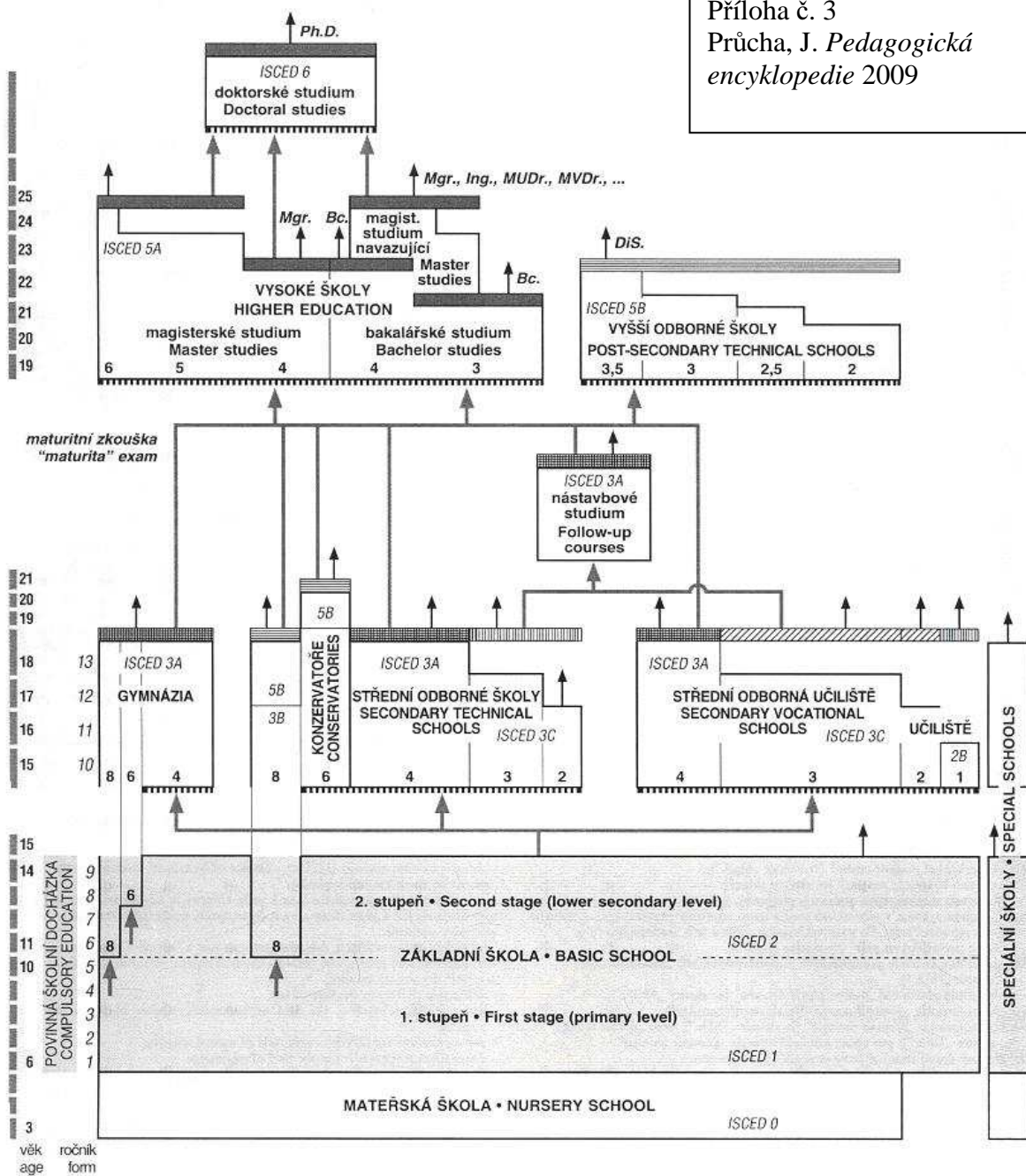
SCHEMA ŠKOLSKÉ SOUSTAVY V ČESKÝCH ZEMÍCH : 1869 - 1939 (48)

Příloha č. 2
KOVARÍČEK, V.
Materiály
k dějinám
pedagogiky
1987

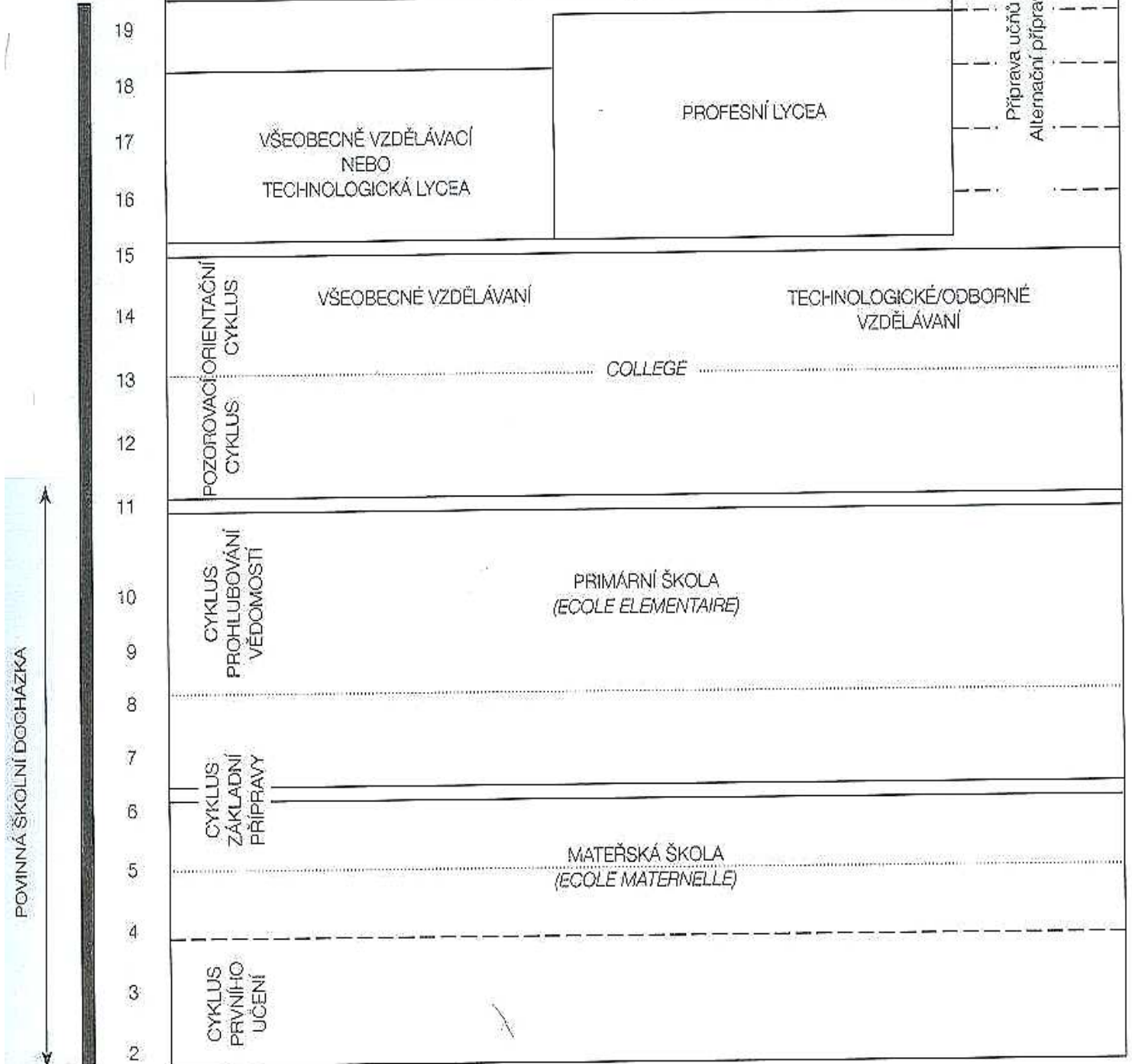
Příloha č. 3
Průcha, J. *Pedagogická encyklopedie 2009*

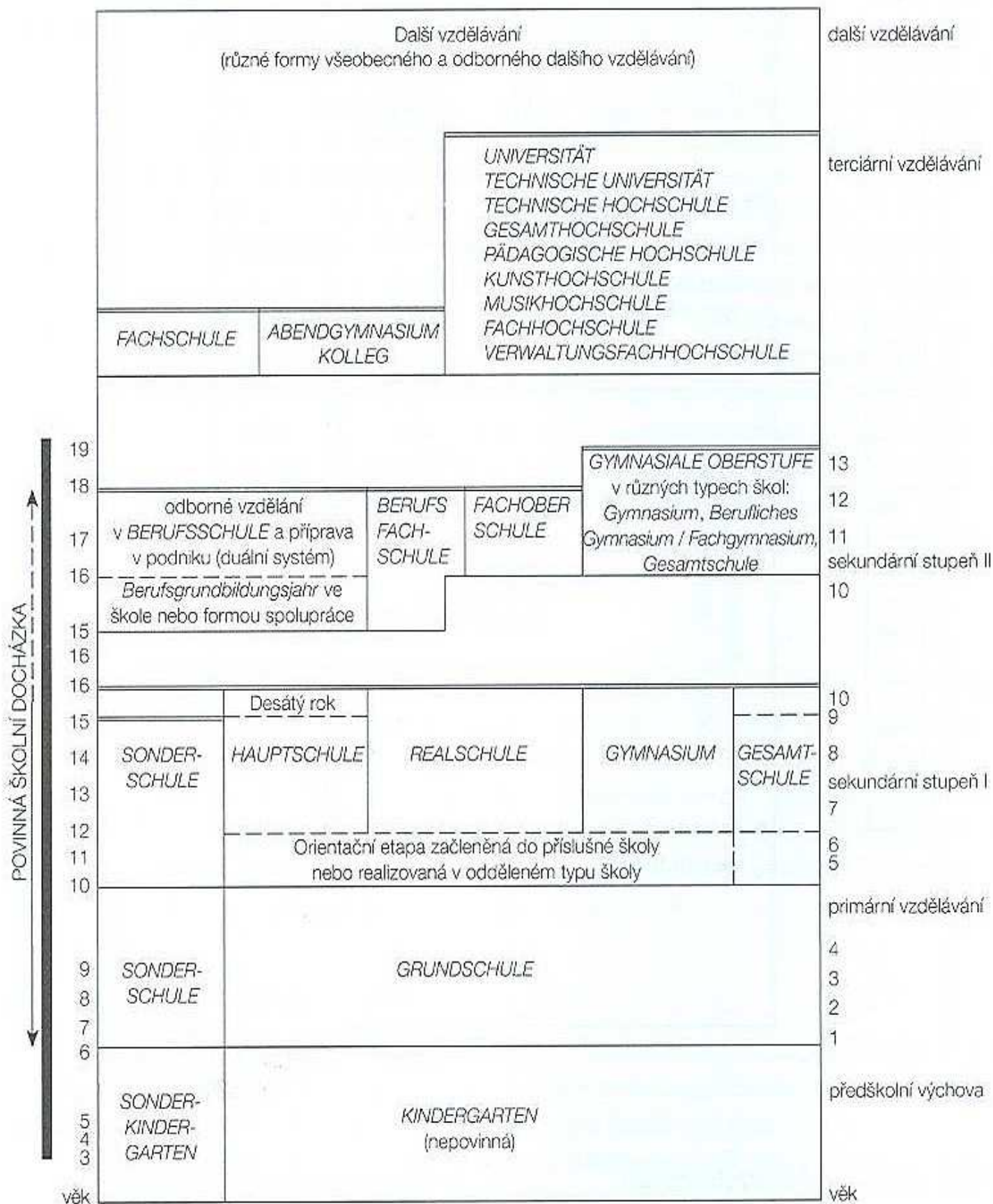
Vysvětlivky • Explanations

- závěrečná zkouška • final exam
- závěrečná zkouška a výuční list • final exam and apprenticeship certificate
- maturitní zkouška • "maturita" exam
- absolutorium
- státní závěrečná zkouška, státní rigorózní zkouška, státní doktorská zkouška • final state exam, rigorous state exam, doctoral state exam
- ISCED Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání • International Standard Classification of Education
- další vzdělávací stupeň • next education level
- praxe • practice

Francouzský systém

Německý systém

Švédský systém

Příloha č. 6
Průcha, J. *Pedagogická encyklopedie*
2009

